

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Zaměstnávání neslyšících: Etnografická studie sociálního podniku

Daniela Šístková

Bakalářská práce

2019

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2016/2017

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Daniela Šístková**
Osobní číslo: **H15041**
Studijní program: **B6703 Sociologie**
Studijní obor: **Sociální antropologie**
Název tématu: **Zaměstnávání neslyšících: Etnografická studie sociálního podniku**
Zadávací katedra: **Katedra sociální a kulturní antropologie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Studentka se ve své bakalářské práci zaměří na problematiku a chod sociálního podniku jako subjektu zaměstnávajícího sluchově postižené osoby. V daném podniku studentka zrealizuje výzkum, ve kterém se zaměří na možnosti zaměstnávání neslyšících a bariéry v komunikaci mezi slyšícími a neslyšícími zaměstnanci. Pomocí stáže, kterou studentka bude v daném podniku vykonávat, se pokusí proniknout do kultury neslyšících a zjistit podrobnější informace o jejich motivaci k práci, uplatnění neslyšících absolventů, způsobech hledání zaměstnání a celkovou míru začleňování neslyšících mezi slyšící osoby. Studentka v průběhu svého výzkumu využije metod zúčastněného pozorování a rozhovorů. Zmíněné metody budou využity k objasnění a zodpovězení všech výše uvedených otázek. Práce bude rovněž inspirována antropologickými přístupy ke kultuře a etnicitě neslyšících.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

- Dohnalová, M. 2012. Sociální ekonomika, sociální podnikání. Praha: Wolters Kluwer.
- Eckert, R. C. 2010. Toward a Theory of Deaf Ethnos: Deafnicity D/deaf (Ho'maemon, Homo'glosson, Homo'threskon). Journal of Deaf Studies and Deaf Education 15, 4: 317-333. Oxford: Oxford University Press.
- Hendl, J. 2005. Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace. Praha: Portál.
- Hrubý, J. 1999. Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu. 1. a 2. díl. Praha: Federace rodičů a přátel sluchově postižených.
- Kosinová, B. 2008. Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina kultura neslyšících. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka.
- Ladd, P. 2003. Understanding deaf culture: In search of deafhood. Clevedon: Multilingual matters.
- Lane, H., R. C. Pillard, U. Hedberg 2011. The People of the Eye: Deaf Ethnicity and Ancestry. Oxford: Oxford University Press.
- Mareš, P. 2002. Nezaměstnanost jako sociální problém. 3. uprav. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Potměšil, M. 2007. Sluchové postižení a sebereflexe. Praha: Karolinum.
- Young, A., B. Temple 2014. Approaches to social research - The case of deaf studies. New York: Oxford University Press.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Hana Synková, Ph.D.

Katedra sociální a kulturní antropologie

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2017**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. března 2018**

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Adam Horálek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2017

PROHLÁŠENÍ

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odstavec 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 9/2012, bude práce zveřejněna v Univerzitní knihovně a prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 31. 3. 2019

Daniela Šístková

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych velice ráda a poděkovala vedoucí mé práce PhDr. Haně Synkové, Ph.D., která byla nápomocna při zpracování této bakalářské práce, přispěla svými odbornými radami, zkušenostmi, podněty a připomínkami. Za nekonečnou trpělivost jsem jí nesmírně vděčná. Dále mé poděkování patří kolektivu sociálního podniku, za jejich vstřícnost, přátelský přístup a ochotu se mnou spolupracovat.

ANOTACE

Tato práce je etnografickým výzkumem konkrétního sociálního podniku. Věnuje se problematice zaměstnávání neslyšících, bariérám, které vznikají na pracovišti mezi slyšícími a neslyšícími zaměstnanci a jejich vzájemné spolupráci. Práce se dále zabývá tvořením a výzkumem identit neslyšících lidí, jejich životních zkušeností se začleňováním do slyšící společnosti a překonáváním překážek každodenního života.

KLÍČOVÁ SLOVA

Neslyšící, sociální podnik, zaměstnávání neslyšících, komunikace, etnografický výzkum, identita

TITLE

Employing deaf people: Ethnographic study of social enterprise

ANNOTATION

This work is an ethnographic research of a particular social enterprise. It deals with the employment of deaf people, workplace barriers between hearing and deaf employees and their mutual cooperation. The work also deals with the formation of the identities of deaf people and its research, their life experiences with inclusion in the hearing society and overcoming the obstacles of everyday life.

KEYWORDS

Deaf people, social enterprise, employment of deaf, communication, ethnographic research, identities.

OBSAH

SEZNAM TABULEK	9
SEZNAM ZKRATEK	10
ÚVOD	11
1 METODOLOGIE	13
1.1 Metody výzkumu	13
1.2 Etika výzkumu	14
1.3 Lokalita výzkumu a informace o podniku	15
1.4 Sběr dat a průběh výzkumu	16
1.5 Výzkumné otázky	17
1.5.1 Hlavní výzkumné otázky	17
1.5.2 Vedlejší výzkumné otázky	17
2 MEDAILONKY INFORMANTŮ	19
2.1 Informanti se sluchovým postižením	19
2.2 Slyšící informanti	21
3 ÚVOD DO PRINCIPŮ SOCIÁLNÍHO PODNIKÁNÍ	22
3.1 Založení zkoumaného podniku	23
4 TERMINOLOGIE	25
4.1 Klasifikace sluchových vad	25
4.1.1 Nedoslychaví	26
4.1.2 Ohluchlí	27
4.1.3 Neslyšící	28
4.1.4 Uživatelé kochleárních implantátů	29
4.2 Sluchově postižení v ČR	32
5 KULTURA VERSUS POSTIŽENÍ - <u>n</u>eslyšící či <u>N</u>eslyšící	33

5.1 Kultura Neslyšících	33
5.2 Etnicita Neslyšících	35
5.3. Jazyk a komunikace neslyšících	36
5.3.1 Jazykové schopnosti informantů	37
6 IDENTITA	38
6.1 Studie identit n/Neslyšících – Yael Bat-Chava	38
6.1.1 Výsledky studie	40
7 VÝZKUM IDENTIT INFORMANTŮ	42
7.1 Tomáš	42
7.2 Nikol	43
7.3 Hanka	44
7.4 Pavla	45
7.5 Gabriela	47
7.6 Shrnutí	48
8 VLIV RODINY A OKOLNÍHO PROSTŘEDÍ NA FORMOVÁNÍ IDENTITY ..	50
8.1 Slyšící rodiče	50
8.1.1 Zkušenosti informantů	51
8.2 Neslyšící rodiče	53
8.3 Shrnutí	54
9 SPOLUPRÁCE SLYŠÍCÍCH A NESLYŠÍCÍCH ZAMĚSTNANCŮ	55
9.1 Problém s hledáním práce	55
9.2 Komunikace v Podniku	57
9.3 Vztahy v kolektivu v Podniku	58
9.4 Shrnutí	60
ZÁVĚR	61
POUŽITÁ LITERATURA	64
SEZNAM PŘÍLOH	66

SEZNAM TABULEK

Tabulka1: Sluchové ztráty podle WHO - efekty	31

SEZNAM ZKRATEK

APPN	Agentura profesního poradenství pro neslyšící
ČR	Česká republika
dB	decibely
EMES	Evropská síť pro výzkum sociálních podniků
EU	Evropská unie
ICM	Informační centrum pro mládež
KI	kochleární implantát
MŠMT ČR	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky
OSVČ	osoba samostatně výdělečně činná
OZP	osoby zdravotně postižené
PdF MU	Pedagogická fakulta Masarykova Univerzita
SMS	Short message service - služba krátkých textových zpráv
SNN v ČR	Svaz neslyšících a nedoslýchavých osob v České republice
WHO	World Health Organization - Světová zdravotnická organizace
ZŠ	základní škola
ZTP	zdravotně a tělesně postižení

ÚVOD

„V uplatnění na trhu práce limituje OZP zejména jejich zdravotní stav způsobující snížení (byť i domnělé) pracovních schopností a vyžadující případnou asistenci nebo úpravu pracoviště. Sekundárně může být postavení OZP na trhu práce zhoršováno někdy i obtížnějším přístupem ke vzdělání a následně nižší kvalifikací“ (Podnik.cz).

Ve své práci se věnuji převážně osobám se sluchovým postižením. Zaměřuji se na možnosti zaměstnávání neslyšících a bariéry v komunikaci mezi slyšícími a neslyšícími zaměstnanci konkrétního podniku. Pomocí dlouhodobé stáže, kterou v daném podniku vykonávám, se pokouším proniknout do kultury neslyšících a zjišťuji podrobnější informace o jejich motivaci k práci, způsobech hledání zaměstnání a celkovou míru začleňování neslyšících zaměstnanců mezi slyšící.

Počátek mé přítomnosti v tomto sociálním podniku zasahuje do druhého ročníku bakalářského studia, kdy jsem realizovala stáž v rozsahu 80 hodin v rámci splnění předmětu Stáž v organizaci. Přiznám se, že nejprve jsem tam docházela pouze za účelem splnění této stáže, avšak později mne problematika zaměstnávání neslyšících zaujala natolik, že jsem se rozhodla svou stáž rozšířit a svůj výzkum použít jako podklad k bakalářské práci.

Neslyšící jsou komunitou s vlastní kulturou a jazykem. Propojení mezi kulturou, jazykem, myšlením a společností, hraje (nejen) v antropologickém vědním oboru velkou roli. Ve své práci se touto problematikou zabývám.

Práci jsem strukturovala do několika kapitol tak, aby byla pro čtenáře srozumitelná a pomohla mu utvořit bližší představu o životě neslyšících.

V jednotlivých kapitolách tak dá nahlédnout do různých oblastí, počínaje bližšími informacemi o daném sociálním podniku a mém působení v něm, přes krátké seznámení se sociálním podnikáním obecně.

Dále jsem se zaměřila na terminologii, tedy rozdělení stupňů hluchoty, které ukazuje, že neslyšící takzvaně nelze *házet do jednoho pytle* a pomůže nám nahlédnout do jejich světa. S tím úzce souvisí i skutečnost, jak na své postižení pohlížejí sami neslyšící.

Věnovala jsem se dvěma odlišným přístupům a to medicínskému a kulturnímu, přičemž jsem se pokusila srovnat právě jedince uvažující o sobě jako o *neslyšících*¹ a *Neslyšících*². Pomocí svých respondentů jsem se snažila pochopit to, jak oni sami chápou svou identitu a jak jim tuto identitu pomohly formovat okolní vlivy, jako jsou rodina a prostředí, ve kterém vyrůstali.

Závěrečná část práce je věnována tématu zaměstnávání neslyšících v konkrétním podniku a bariérám v komunikaci mezi slyšícími a neslyšícími zaměstnanci. Komunikační bariéra je jedním z největších problémů zaměstnávání neslyšících, kterou je potřeba překonávat.

Mnoho zaměstnavatelů může mít obavy ze spolupráce s neslyšícími lidmi, protože jejich neznalost jim říká, že jsou jiní, hluchota pro ně znamená odlišnost a mnohdy nevědí, jak se s ní vypořádat a jak s takovými lidmi jednat. „Součástí stereotypního vnímání osob se sluchovým postižením jsou pak i mnohé předsudky, které se tradují v laické veřejnosti a negativně ovlivňují vztah k této cílové skupině“ (Skákalová 2016: 47). Je proto potřeba si uvědomit, že neslyšící mají stejné tužby, ambice, strasti, radosti jako slyšící lidé. Mohou být, čímkoliv chtějí, dělat a dokázat cokoli, jedině, co nemohou, je slyšet.

Práce není rozdělena na teoretickou a praktickou část, pokusila jsem se jí psát spíše logicky. Výpovědi informantů a mé postřehy z nich jsou tedy rozmístěny do celé práce. Poslední dvě kapitoly jsou věnovány objasnění a odpovědím na výzkumné otázky, které jsem si stanovila a uvádím je v metodologii.

-
1. neslyšící - obecné pojmenování lidí se sluchovým postižením
 2. Neslyšící - sluchově postižení, kteří se identifikují jako součást jazykové a kulturní menšiny

1 METODOLOGIE

Jak již předesílá název, má práce je zaměřena na etnografii konkrétního podniku. Etnografický výzkum se podle Hendla provádí s cílem získat holistický obraz určité skupiny, instituce nebo společnosti. „Na rozdíl od tradiční etnografie se přitom kvalitativní výzkumník nezabývá nějakým kmenem na odlehlém místě, ale skupinami přímo ve vlastní společnosti. Důraz se klade na dokumentování každodennosti jedinců tím, že je pozorujeme a vedeme s nimi rozhovory. Výzkumník často nezačíná výzkum se zcela jasně definovanými hypotézami. Snaží se porozumět dění ve skupině a sledovat jednotlivé aktivity jejích členů“ (Hendl 2005: 117-118).

Jedná se tedy o terénní výzkum s cílem co nejdůkladnějšího porozumění dané realitě, aniž by do ní výzkumník svou přítomností výrazněji zasahoval. „Etnografický výzkum je empirickým výzkumem živé kultury prostřednictvím jejích fenoménů pozorovatelných a uchopitelných lidskými smysly: lidského chování a jednání, promluv, textů a artefaktů, které souhrnně označujeme jako etnografická data“ (Janeček 2014: 11).

1.1 Metody výzkumu

Ve svém výzkumu využívám metod zúčastněného pozorování a rozhovorů. Rozhovory je z důvodu sluchového omezení informantů těžké nahrávat, používám tedy metodu zápisků, ze kterých později čerpám. Aby mé pozorování a výzkum byly co nejefektivnější, snažím se ve své pozici antropoložky vyvarovat navození dojmu, že pouze sleduji a kontroloju, co zaměstnanci dělají a jak se chovají. Nechci, aby si připadali jako „sledované objekty“. Naopak se mi během času podařilo navázat přátelské vztahy, které se čas od času podpoří hromadným setkáním a aktivitami mimo pracovní dobu. Zaměstnanci se pak neostýchají vyprávět mi o svém životě a probírat se mnou všechna úskalí, kterým musí se svým

handicapem čelit. Rozhovory provádím i se zaměstnanci slyšícími, jelikož tvoří společný kolektiv, začleňování do něj probíhá z obou stran.

Metody mého výzkumu budou v práci využity k objasnění a zodpovězení otázek jako je motivace k práci, míra začleňování do kolektivu slyšících, ale i do světa a kultury slyšících lidí obecně. Pokusím se porozumět tomu, jak a v čem je prostředí a kultura, ve které informanti vyrůstali, odlišná a jaké faktory ovlivňovaly tvoření jejich identit. Celá práce je rovněž inspirována antropologickými přístupy ke kultuře a etnicitě neslyšících.

Ráda bych zde objasnila i formu citování mých informantů. Jelikož čeština a vyjadřovací schopnosti v tomto jazyce jsou u některých z mých informantů omezeny, necituji je všude doslovně. V mnoha případech interpretuji jejich výpovědi formou vlastního převyprávění, které je založeno na informacích a datech, které jsem sesbírala. Jedná se o čtivější formu textu, protože originální forma by mohla působit kostrbatě. Tato se nikdy nenacházejí v uvozovkách a jsou napsány spisovně. Doslovné citace a výpovědi informantů, jsou potom uváděny klasicky v uvozovkách a takovou formou jazyka, jakou použili.

1.2 Etika výzkumu

Z etického hlediska jsou všichni zaměstnanci, informanti i celý podnik částečně či úplně anonymizováni. Toto se týká nejen samotné práce, ale také mého působení v podniku. Jelikož je na pracovišti určitá hierarchie, musím nakládat se získanými daty opatrně, aby nedošlo k poškození reputace žádné strany. V tomto tedy můžeme vidět jistá omezení, se kterými se musím vypořádávat. Povaha získaných informací je často choulostivá a v mém zájmu samozřejmě není způsobit jakékoliv osobě potíže. Dalo by se říct, že zachování diskrétnosti v rámci tohoto výzkumu je složité, ale o to víc však důležité.

Jelikož v podniku působím s menšími prodlevami již více než rok, setkala jsme se také s tím,

že je na mne vyvíjen nátlak ze strany slyšících pracovníků a vedení, abych je seznámila se zjištěnými skutečnostmi. Je taky patrná obezřetnost ohledně toho, jaké informace se ke mně dostanou a obavy, jak s nimi naložím. Anonymizace celého projektu je tedy nutností.

Jména všech informantů jsou zcela smyšlená, stejně jako název podniku a města, ve kterém má podnik své působiště. Ty od tohoto okamžiku budu ve své práci nazývat jako „**Podnik**“ a **Město**“, obojí s velkým počátečním písmenem. Prosím, vezměte na vědomí, že i citace uvedené v mé práci, vycházející z internetových stránek daného podniku, budou anonymizovány. Webové stránky Podniku budu uvádět jako www.Podnik.cz, či jen Podnik.cz.

1.3 Lokalita výzkumu a informace o podniku

Podnik, o kterém práci píši, a lokalita mého výzkumu se nachází ve větším městě na území Východních Čech. Jedná se o malý podnik pod 25 zaměstnanců, přičemž míra OZP pracovníků přesahuje 50 %. Tento podnik dává šanci mladým lidem zejména se sluchovým postižením uplatnit se na trhu práce v oboru reklamy a tisku a zaměstnává je na vymezených pozicích.

Zaměstnancům je poskytována psychosociální podpora, ve které jsou zahrnuty různé formy komunikace (znakový jazyk, přepis, odezírání) a pracovní prostředí je upraveno dle daných směrnic tak, aby vyhovovalo jejich potřebám. Každému ze skupiny zaměstnanců je také poskytnut individuální plán rozvoje, kde jsou zahrnuty interní a externí formy vzdělávání z oblasti grafiky a polygrafické výroby (Podnik.cz).

Sociální Podnik byl založen v roce 2016 a je financován Operačním programem Zaměstnanost, Evropským sociálním fondem Evropské unie. Jedná se tedy o projekt, jehož cílem je podpora vzniku nového sociálního podniku a zřízení, rozvoj a udržení pracovních

míst pro osoby se zdravotním postižením ve výše zmíněné oblasti. Celý Podnik sídlí v jednom objektu, kde se nacházejí kanceláře, výrobní prostory, prodejna s ukázkou výrobků, šatna a odpočívací zóna, kde se pořádají hromadná sezení a zaměstnanci tento prostor využívají k jídlu a odpočinku. Prostory jsou vzdušné a přehledné, tak aby měli zaměstnanci (zejména ti neslyšící) přehled o dění a necítili se nijak odříznuti.

1.4 Sběr dat a průběh výzkumu

Jak uvádím v úvodu, mé působení v podniku má počátky ve druhém ročníku studia, kdy jsem zde vykonávala stáž. Oficiálně jsem začala do Podniku docházet na přelomu zimy a jara roku 2017. Stáž jsem si vyjednala sama se zakladatelkou Podniku. Osobně mě seznámila se všemi zaměstnanci, prostory a chodem provozovny. Postupně jsem se částečně zapojila do chodu Podniku a pomáhala, s čím bylo potřeba, od administrativy až po výrobu.

Zaměstnanci byli všichni seznámeni s tématem a záměrem mé bakalářské práce. Dohodli jsme se, že všechny informace, které získám, budou anonymní. Zpočátku byl zřetelný jistý ostych, postupem času ale vše probíhalo zcela přirozeně a díky navozené přátelské atmosféře nikdo ani neměl pocit, že je předmětem výzkumu. Data jsem sbírala s přestávkami zhruba po dobu jednoho roku. Většina má formu zápisků a „polních“ poznámek. Někdy se mi se souhlasem podařilo rozhovory nahrát. Nahrávky ovšem bylo možné pořídit jen u omezeného počtu zaměstnanců. Celkově pro mě bylo lepší si vše zapisovat, protože rozhovory potom nepůsobily nuceně a strojeně. Část dat jsem také zaznamenávala pomocí konkrétních otázek v papírové podobě. Tedy pomocí papírových dotazníků s otevřenými otázkami, kam informanti vyplnili své odpovědi. To nám ušetřilo čas a hlavně jsem měla jistotu, že odpovědi píší sami, aniž by jejich výpovědi viděl někdo jiný. Jelikož je pro většinu neslyšících obtížné komunikovat mluveným jazykem, musela by verbální komunikace probíhat pomocí

tlumočení třetí osoby. To by někomu nemuselo být příjemné, například u osobních otázek.

Všichni zaměstnanci do určité míry ovládají psanou formu českého jazyka. Pro nás to může být samozřejmost, ale pro neslyšící český jazyk není jejich mateřským jazykem. Tím je český znakový jazyk, který má odlišná gramatická pravidla. Znakový jazyk používá například jiný slovosled ve větách. Čeština je pro neslyšící cizím jazykem, pokud ale chtějí komunikovat a fungovat ve většinové společnosti, je pro ně nezbytné, aby tento jazyk ovládali alespoň písemně. Písemnou češtinu potom využijí i v komunikaci s ostatními neslyšícími, pomocí SMS zpráv, e-mailu, sociálních sítí apod.

1.5 Výzkumné otázky

V uvedených rozhovorech jsem se snažila vycházet z těchto otázek.

1.5.1 Hlavní výzkumné otázky

- Do jaké míry stupeň sluchového postižení a přístup rodiny formují/ovlivňují identitu neslyšících?
- Jaké (a zda vůbec) bariéry vznikají při spolupráci slyšících a neslyšících zaměstnanců v konkrétním podniku?

1.5.2 Vedlejší výzkumné otázky

- Je vaše postižení získané nebo vrozené?
- Jsou vaši rodiče slyšící nebo neslyšící?
- Jakou formou komunikace se doma dorozumíváte?
- Jaký způsob komunikace upřednostňujete?
- Jak vnímáte své postižení a jak nahlížíte na kulturu Neslyšících?
- Jak se žije neslyšícím ve světě slyšících?

- Jaké okolní vlivy pomáhaly formovat vaši identitu?
- Jak se vám pracuje ve zkoumaném Podniku?
- Máte blíže ke slyšící nebo neslyšící společnosti?
- Jaké bariéry vnímáte ve spolupráci s ostatními lidmi v Podniku?

2 MEDAILONKY INFORMANTŮ

2.1 Sluchově postižení informanti

Tomáš, 25 let - je prelingválně neslyšící osobou, to znamená, že ztratil svůj sluch ještě dřív, než se naučil mluvit. Nemá žádné vzpomínky na to, jaké to je slyšet, necítí se tedy podle jeho „slov“ o něco ochuzen, protože nikdy nezažil, jaké to je být slyšící. Tomáš pracuje v Podniku na technické pozici a je proškolen k obsluze většiny strojů. Vyrábí bannery a připravuje montáž a obsluhu tisku. Tomáš je absolventem střední školy pro sluchově postižené a je vyučen v oboru grafické výroby. Tomáš jako jediný ze skupiny zaměstnanců neovládá mluvenou řeč, komunikace tedy většinou probíhá za pomoci někoho, kdo tlumočí, nebo zkrátka řečí těla a zjednodušenými znaky, jelikož já sama znakový jazyk neovládám.

Hanka, 28 let - je také neslyšící. O svůj sluch ale přišla až v době, kdy u ní byla rozvinuta řeč. Můžeme ji tedy technicky zařadit do skupiny ohluchlých. Hanka je schopná dobře odezírat a docela dobře mluvit. Její mluvený projev je samozřejmě trochu kostrbatý, ale když si na to člověk zvykne, domluví se s ní bez větších obtíží. Hanka má středoškolské vzdělání s maturitou a v Podniku patří mezi nejšikovnější. Funguje často jako takový komunikační most mezi slyšícími a neslyšícími zaměstnanci. Hana má na starosti grafickou podobu zakázek. Většinu nákresů a návrhů tvoří ona sama. Hanka je šikovná a svou práci po řádném zaškolení provádí dobře a spolehlivě.

Nikola, 23 let - je uživatelkou kochleárního implantátu. I přes to, že má voperovaný implantát, je velmi nedoslýchavá. Její mluvený projev a odezíráni jsou na nižší úrovni než u Hanky, ale na vyšší než u Tomáše. Nikola v podniku pomáhá s tím, co je zrovna potřeba. Je takovou pravou rukou Hanky a asistuje jí při různých úkonech. Dalo by se říct, že se od Hanky mnohé učí. Je znatelné, že i přes to, že Nikola není zcela neslyšící, cítí se v jejich kolektivu komfortněji, než v kolektivu slyšících.

Pavla, 31 let - je informantkou se sluchovým postižením, nikoliv však zaměstnankyní Podniku. Postupná ztráta sluchu ji byla diagnostikována již v dětství, Pavla ale byla schopná díky sluchadlům a skvělému odezírání schopna vystudovat klasickou ZŠ, střední i vysokou školu. S Podnikem nemá Pavla nic společného, zařadila jsem ji však do svého výzkumu, protože Pavla je v mé práci takovým zástupcem lidí, kteří se i přes své sluchové postižení ztotožňují mnohem více se slyšícím světem než s neslyšícím. Pavlu a její rodinu znám od dětství, naše maminky se také znají a chodily jsme spolu do plaveckého klubu. Mezi informanty patří i Pavlina mladší sestra Gabriela.

Gabriela, 27 let - je mladší a zároveň jedinou sestrou Pavly. Rozsah postižení jejího sluchu je mnohem dramatičtější než u Pavly. Gabriela neslyší od malička. Nenarodila se úplně hluchá, ale velmi rychle o svůj sluch přicházela. Neučila se tedy mluvit a komunikovat jako ještě slyšící osoba, ale nýbrž již v období bez sluchu.

Obě sestry mají stejnou genetickou vadu, zatímco Pavle ale nějaké zbytky sluchu zůstaly a přicházela o ně postupně, Gabriela takové štěstí neměla. Mladší sestra nebyla schopna navštěvovat „klasickou“ ZŠ, chodila tedy do školy pro sluchově postižené v našem Městě. Gabriela je však jako její sestra velmi tvrdě pracující dívkou a rovněž dosáhla na vysokoškolské vzdělání (na Masarykově univerzitě v Brně).

Srovnání obou sester je velmi zajímavé, protože každá žije v jiné společnosti. Přestože Pavla a Gabriela s podnikem nesouvisí, zařadila jsem je do své práce, jelikož jsou výborným příkladem toho, že sluchové postižení neznamena překážku v dosažení vysokých cílů. Velmi zajímavé také je, že obě sestry mezi sebou mají silné pouto, přestože každá žije v „odlišné společnosti“. Pavla je zcela integrována do slyšícího světa a naopak kromě sestry nemá moc vazeb se světem neslyšících. U Gábiny je tomu přesně naopak. Důležitým faktorem v kariérním a životním úspěchu je mimo jiné podpora rodiny. Pavlu s Gábinou jsem zařadila mezi informanty i z tohoto důvodu. Jejich matka totiž své dcery velmi podporuje, což je

privilegium, které se většině ostatních informantů nedostává. Ve své práci toto téma dále rozvedu a pokusím se zjistit, jak velký vliv má podpora rodiny na jejich životy.

2.2 Slyšící informanti

Olga, 55 let - zakladatelka Podniku. Olga je vysokoškolsky vzdělaná žena, která stojí za vznikem celého konceptu Podniku. Vede ho společně se svým synem, který nyní převzal většinu povinností, jelikož se Podnik již zaběhl a daří se mu. Syn Michal se stará mimo jiné o management Podniku. Olga se tak může naplno věnovat další z jejích firem, ke kterým patří například Vzdělávací agentura, či práci na Krajském úřadě.

Markéta, 32 let a Lenka, 28 let - věnují se administrativní práci, komunikaci se zákazníky, uzavírání zakázek. Tyto dvě ženy se starají o obchodní stránku podniku, která obsahuje inzerci výrobků, hledání potencionálních zákazníků, jednání se zákazníky a celkový proces zakázek, kromě jejich výroby. Obě ženy mají dokončené vysokoškolské vzdělání.

3 ÚVOD DO PRINCIPŮ SOCIÁLNÍHO PODNIKÁNÍ

Má práce se zabývá studií sociálního podniku, ráda bych tedy uvedla základní principy sociálního podnikání. Kolektiv autorů v knize *Sociální podnikání – Teorie pro praxi* uvádí, že sociální podnikání je ekonomickou činností jednotlivců či organizací, které účelně propojují ekonomické, sociální, enviromentální, či jinak obecně prospěšné aspekty. Základním principem provozování sociálních podniků je ekonomická soběstačnost, stejně jako společenská odpovědnost. Přestože v české legislativě není sociální podnikání zakotveným pojmem, spojují sociální podniky určité identifikační prvky. Ty lze vystihnout stručným výčtem.

- „Sociální podnik se podílí na řešení problémů místní komunity (či společnosti v daném kraji).
- Sociální podnik je ekonomicky udržitelný, generuje zisk. Získané prostředky jsou následně investovány do vybavení, vzdělávání zaměstnanců a naplňování obecně prospěšných cílů.
- Sociální podnik se nechová diskriminačně, cíleně zaměstnává osoby zdravotně či sociálně znevýhodněné, čímž zabraňuje jejich společenskému vyloučení.
- Sociální podnik směřuje k maximálnímu zapojení zaměstnanců do rozhodování.
- Sociální podnik je otevřenou komunitou realizující inovace a projekty rozvoje svého kraje.
- Sociální podnik čerpá ke své činnosti lokální zdroje a spolupracuje s ostatními místními organizacemi“ (Kol. autorů 2014: 5-6).

Sociální podnik vyžaduje počáteční investici, která je většinou získávána z fondů EU. Po vyčerpání dotací musí být podnik schopný vydělat si sám na sebe, v opačném případě jeho činnost zaniká.

„...následná činnost však již musí být soběstačná, založená na budování mezilidských vztahů, rozvoji zaměstnanců, pravidelném vzdělávání s lokálními dopady na celou společnost či komunitu (Kol. autorů 2014: 5-6).

3.1 Založení zkoumaného podniku

Koncept Podniku založeného paní Olgou, mi přijde velmi promyšlený. Pracovní pozice v něm jsou ale početně omezené. Zajímalo mě tedy, jak probíhalo výběrové řízení. Můj předpoklad vycházel z toho, že o pozice musel být velký zájem, vzhledem k tomu, že ve Městě je i střední škola pro sluchově postižené, která nabízí mimo jiné i zaměření na grafickou výrobu a každoročně produkuje čerstvé absolynty.

Rozhovor s paní Olgou mé domněnky ale vyvrátil. Na otázku, jaké faktory stály za vznikem podniku a jak probíhalo ono nabírání nových pracovních sil, se vyjádřila takto: „Vlastně to šlo celé ruku v ruce se vzdělávací agenturou, kde organizujeme školení pro zaměstnavatele a firmy. To zahrnuje i školení na zaměstnávání ZTP zaměstnanců. Já jako workoholik, jsem zatoužila po novém projektu, no a částečně i díky Jarce (kamarádka Olgy, ředitelka školy pro sluchově postižené) mě napadlo, že to budou neslyšící. Ve Městě je škola, kde se jim dostává vzdělání od mateřské školy až po vyšší odborné. Je tam spousta oborů, ale příležitostí v kraji zas tak moc není. Podnik jsme tedy zaměřili na grafiku a polygrafickou výrobu.“ Přitakávám a konstatuji, že zájemci o práci se tedy museli jen hrnout. Olga se zasmála a dodala: „No, abych pravdu řekla, spíš jsme měli co dělat, aby se sehnalo dost aspoň trochu kvalifikovaných lidí se zájmem o práci, aby to zaplnilo dostupné pozice. Spoustě mladým neslyšícím se pracovat nechce, nebo se zkrátka na našem pracovním trhu cítí ztraceni a znevýhodnění. Pro některé je výhodnější žít tak nějak na podpoře a invalidním důchodu. Nebo se práce se slyšícími bojí, neví, co očekávat a podobně.“

Problematiku, kterou nastiňuje poslední věta paní Olgy, dále rozvádím v následujících kapitolách. Zjišťuji, s jakými překážkami se neslyšící vypořádávají v každodenním životě a jak jejich případný strach z neznáma ovlivnilo prostředí, ze kterého pocházejí.

4 TERMINOLOGIE

V minulosti se na lidi se sluchovým postižením často nahlíželo jako na jedince, kteří nejsou schopni zařazení do většinové společnosti a zavírali se tedy do různých ústavů. Tyto osoby byly často označovány jako *hluché* či *hluchoněmé*. „Pojem hluchoněmí byl dříve používaný pojem pro prelingválně neslyšící, kteří v důsledku sluchové vady nebyli schopni rozvinout mluvenou řeč. *„Nedostatečný rozvoj mluvené řeči u neslyšícího člověka je druhotným důsledkem hluchoty. Neslyšící člověk není v pravém slova smyslu němý“* (Strnadová 1998, s. 44) Mnozí neslyšící zdůrazňují, že jejich primárním a přirozeným jazykem je znakový jazyk, ve kterém jsou schopní myslet a vyjadřovat se“ (Skákalová 2016: 10). Tyto výrazy mohou být v určitém kontextu chápány jako hanlivé. V současné době se tedy primárně používají výrazy jako *lidé se sluchovým postižením* nebo *neslyšící*.

4.1 Klasifikace sluchových vad

Ve své práci bych ráda vymezila základní rozdělení sluchových vad a uvedla jednotlivé typy sluchového postižení. Různě velká ztráta sluchu znamená rozdílné potřeby, je proto tedy nutné typy sluchového postižení rozlišovat. „Hrubý (1997) hovoří o třech typech postižení, kterými má na mysli nedoslýchavost, ohluchnutí a prelingvální hluchotu. Zdůrazňuje, že *„nedoslýchavost, ohluchnutí a prelingvální hluchota jsou tři úplně rozdílná postižení se zcela odlišnými a často dokonce vzájemně protichůdnými potřebami“* (Hrubý 1997, s. 32). Pro doplnění považujeme za vhodné také zmínit, že *„každá skupina postižených lidí má více společného s nepostiženými lidmi než spolu navzájem“* (Strnadová 1998, s. 27)“ (Skákalová 2016: 16). Závažnost a druh postižení může mít vliv i na tvoření identity, proto se tomu v práci věnuji blíže. Popisuji jednotlivé (základní) typy sluchového postižení, jelikož i v našem Podniku jsou lidé s rozlišnými typy sluchového postižení a rozlišnými potřebami

s tím spojenými. Pro zasazení do kontextu a lepší porozumění je tedy nezbytné následující klasifikace uvést.

4.1.1 Nedoslýchaví

Do skupiny nedoslýchavých (anglicky hard of hearing) patří lidé, kteří mohou svou ztrátu sluchu úplně nebo částečně kompenzovat sluchadlem. „Nedoslýchavost znamená každé zhoršení sluchu oproti běžné populaci, nikoliv však jeho úplné vymizení“ (Hrubý 1999: 43 in Skákalová 2016: 18). Nedoslýchavost se dále dělí podle závažnosti ztráty sluchu na lehkou, středně těžkou a těžkou.

Lehkou nedoslýchavost lze téměř vždy kompenzovat sluchadly, ne všichni lehce nedoslýchaví je však využívají. Jedná se většinou o starší lidi, kteří sluchadla odmítají a zhoršené dorozumívání připisují například tomu, že ostatní mluví příliš potichu, nebo že mluvící osoba „huhňá“.

Středně těžká nedoslýchavost, kde porozumění bývá dobré jen při zvýšené hlasitosti a slabé zvuky může zcela přeslechnout, jsou sluchadla doporučena téměř vždy. Sluchadlo jim pomáhá lépe porozumět mluvené řeči, zvuk ale často bývá zkreslený a tak si mohou dopomocí odezíráním.

Při těžké nedoslýchavosti jsou potom sluchadla zcela nezbytná. Při velmi těžkém postižení sluchu sluchadla pomohou vnímat pouze hlasité zvuky. Pro porozumění řeči je tedy vhodné zvolit i jiné formy sdělení, například odezírání, znakový jazyk, nebo písemnou formu (Skákalová 2016: 18-19). Nedoslýchavé dítě se může pomocí sluchadel naučit dobře mluvit, číst a psát. Míra úspěšnosti potom závisí na osobnosti dítěte a na prostředí, ve kterém vyrůstá.

Pavla uvádí svou osobní zkušenost: „Já jsem o sluch přicházela dost postupně a nějaký zbytky sluchu mi zůstaly, ale musím nosit sluchadla. Nechodila jsem do školy pro neslyšící jako ségra, ale kvůli ní jsem se samozřejmě znakovku naučila.“

Naučila jsem se fakt dobře odezírat a veškerý vzdělání jsem vlastně absolvovala na normálních školách. S neslyšícíma jsem přišla do styku spíš díky Gabče, která je neslyšící, že jo. Když jsem dospívala tak to jako nebylo úplně jednoduchý, děti uměj bejt zlý, a když se někdo trochu vymyká normálu, tak mu to daj občas sežrat. Řekla bych ale, že do světa slyšících zapadám bez větších problémů. Mám úžasnýho slyšícího syna, který brzy půjde do školy. Chodím třeba i na festáky a tak. Mám spoustu skvělých přátel. Ale bylo to hodně i díky tvrdý práci mamky, že funguju takhle dobře. Ta se hodně snažila a byla obrovskou oporou a naučila nás, že zvládnout se dá všechno, když má člověk vůli.“

4.1.2 Ohluchlí

Za ohluchlé považujeme lidi, kteří ztratili sluch po rozvinutí mluvené řeči. Jedná se tedy o takzvaně postlingválně neslyšící. Díky osvojení mluvené řeči je pro ně snazší naučit se dobře artikulovat (na rozdíl od prelingválně neslyšících). S rozvinutím mluvené řeči souvisí i lepší schopnost naučit se číst a psát.

„Hlavní problém ohluchlých je psychologický. Znají cenu sluchu a velice ho postrádají. Dojde-li k ohluchnutí ve vyšším věku, může být pro ohluchlého velice obtížné trénovat své schopnosti odezírání a téměř nemožné naučit se znakový jazyk“ (Hrubý 1997: 34 in Tůmová 2008: 25). Lze tedy tvrdit, že v čím vyšším věku člověk přijde o svůj sluch, tím je pro něj těžší se začlenit. Ohluchlí jsou zbaveni možnosti normální komunikace, a jelikož většinou neumí znakový jazyk, preferují odezírání, mluvenou řeč a znakovanou češtinu (Tond 2018).

Mezi ohluchlé patří informantka Hanka, jejíž zkušenosti jsou následující: „Na vadu sluchu mi přišli už v dětství, takže se vědělo, že jednou o sluch přijdu. Naučila jsem se mluvit, ale také jsem se učila znakovou řeč, protože do školy jsem už chodila s neslyšícíma. Znakovat je pro mě nejjednodušší, v mluvení si tolik nevěřím. Většinou chvíli trvá, než to překonám a komunikuju se slyšícíma.“

Dřív, jsem měla pocit, že mi nerozumí tak jako neslyšící a občas divně koukali, když sem začala mluvit. Tady v Podniku s tím problémem nemám, všichni se přátelíme. Umím docela dobře odezírat, když lidi mluví pomalu a dobře artikulují. Stejně to ale zabere trochu víc času a úsilí si něco vysvětlit, takže komunikace s neslyšícíma je pro mě i pohodlnější. Myslím, že to je hodně i tím, že jsem chodila s nima do školy, takže vlastně v tom prostředí vyrosteš a najdeš tam přátele. Pro lidi, co ohluchnou jako starší, to je asi těžký, protože najednou nepatří ani do jedné skupiny.“

4.1.3 Neslyšící

Světová zdravotnická organizace WHO definuje neslyšícího jako osobu, která ani s největším zesílením neslyší zvuk. Neslyšící lze dále rozdělit na prelingválně neslyšící (ztratili sluch před osvojením mluvené řeči a naučení jazyka a postlingválně neslyšící (ztratili sluch po osvojení mluvené řeči a naučení jazyka). Podle Hrubého připadá na sto sluchově postižených asi 4-6 prelingválně neslyšících, jejich počty z celkového procenta jsou tedy poměrně nízké (Hrubý 1997: 35 in Tůmová 2008: 25). „Prelingválně neslyšící dítě nemá možnost se přirozeně (odposloucháváním) učit většinový mluvený jazyk, a proto je jeho smyslové vybavě dostupnější vizuální komunikace. Přirozenou formu takové komunikace tak představuje znakový jazyk“ (Skákalová 2016: 26).

Pro prelingválně neslyšící není tak těžké vypořádat se se ztrátou sluchu, jelikož nemají žádné vzpomínky na to, jaké to je slyšet. Při jednom z „rozhovorů“ například Tomáš uvedl: „Nevadí mi, že neslyším. Nikdy jsem neslyšel, takže jsem o nic nepřišel. Je to pro mě normální. Já neslyším a znakuju a ty slyšíš a mluvíš. Nechybí mi žádné zvuky jako těm, co nejdřív slyšeli.“ Tomáš v této souvislosti dále uvádí příklad jeho kamarádky, která se mu svěřila, že se jí stýská po hudbě. Vyjadřuje, že to musí být těžké, ale že on se s podobným pocitem ztotožnit nemůže. Tomáš považuje svou hluchotu za handicap v případech jako je.

komunikace se slyšícími Ať už je to při našich rozhovorech, v práci, nebo například na úřadech a u lékaře. Tyto situace, kdy je potřeba něco vysvětlit a vyrozumět, nebo kdy by si chtěl zkrátka jen „popovídat“, jsou pro něho obtížné. Než dojde ke vzájemnému pochopení a dorozumění, tak to trvá dlouho a potřebuje u toho tlumočení třetí osoby. V případech, že po ruce není nikdo, kdo by tlumočil, využívá formy psané komunikace, která je pro něho ale také obtížnější než pro nás, jelikož čeština není jeho mateřským jazykem (tím je česká znaková řeč). K dorozumívání se slyšícími také někdy využívá speciální aplikaci v jeho mobilním telefonu nebo tabletu.

4.1.4 Uživatelé kochleárních implantátů

„Kochleární implantát je elektronické zařízení, které nahrazuje funkci poškozeného vnitřního ucha. Na rozdíl od sluchadel, která zvuk zesilují, kochleární implantáty dělají práci poškozených částí vnitřního ucha (hlemýždě), aby dodaly zvukové signály do mozku“ (Cochlear 2018). Stránka dále uvádí, že kochleární implantáty jsou vhodné pro lidi, kteří trpí střední až úplnou ztrátou sluchu v obou uších. Jsou také vhodné pro ty, kterým nepomohla sluchadla. Proces je poměrně složitý, pacient musí podstoupit různé testy. Úspěšnost zákroku není zaručená a pacient si na implantát musí dlouho zvykat.

Jaké jsou přínosy kochleárního implantátu (KI)? Mnozí dospělí s KI uvádějí, že s ním slyší lépe než se sluchadlem. Předchozí studie ukázala, že lidé s kochleárním implantátem dosáhli přibližně 80% porozumění větám ve srovnání s 10% porozuměním větám se sluchadly. Dále uvádějí, že se mohou lépe soustředit v hlučných prostředích. Cítí se v životě bezpečněji, protože slyší alamy, křik a přibližující se auta, dokáží telefonovat a užívat si hudby (tamtéž). Kochleární implantáty jsou zejména ve světě *Neslyšících* – tj. neslyšící označujících se za kulturní a jazykovou menšinu, velmi kontroverzním tématem. Nejvhodnějšími kandidáty jsou totiž děti a Neslyšící.

Neslyšící tvrdí, že by je zákrok mohl připravit o jejich identitu, jelikož se díky němu ocitnou na pomezí slyšícího a neslyšícího světa. To může vést k tomu, že implantovaní mají pocit, že nikam nepatří. Nejsou ani slyšící ani neslyšící.

Implantovaného však nelze považovat za normálně slyšícího. Stejně jako u nedoslýchavého s běžným sluchadlem, i zde postižení stále trvá. Zvuky vznikající při elektrickém dráždění sluchového nervu nejsou vůbec podobné zvukům způsobeným normální stimulací hlemýždě. Implantace je počátek velmi dlouhé a obtížné rehabilitace, při níž se pacient prakticky učí slyšet. Učí se rozpoznávat jednotlivé zvuky a to, odkud pocházejí.

Jaký přínos však implantace neslyšícímu přinese, lze před operací jen velmi špatně odhadnout. Většina implantovaných je s ním spokojena a využívá ho jako pomůcku při odezírání, někteří dokonce rozumí řeči i bez kontroly zrakem. Někomu implantát umožní telefonovat a poslouchat hudbu. Jsou zde ale i uživatelé, kteří nejsou spokojeni a implantát jim pomáhá buď velmi málo, nebo vůbec (Ruce 2017).

V Podniku je jediná uživatelka KI a tou je Nikola. Zeptala jsem se jí, jak a zda jí implantát pomáhá v komunikaci se slyšícími a na pracovišti. Uvedla, že i s pomocí implantátu je těžce nedoslýchavá a komunikace se slyšícími je obtížná a zdlouhavá. Ne vždy je prý jasné, co kdo chce říct a vznikají tak zmatky a nedorozumění. To vše kvůli odlišnému způsobu komunikace a odlišnému jazyku. Je ráda, že se na pracovišti vyskytují i další neslyšící, protože s nimi je komunikace jasná a jsou si vzájemnou oporou. Nikola je schopná poslouchat hudbu, když je hlasitá. To jsem poznala tak, když jsem jednoho letního dne byla v kanceláři Podniku, kde jsme měli otevřené okno do ulice. Najednou přijelo vozidlo, ze kterého burácela hudba, a já se zděšeně podívala na Markétu a zeptala se, co to přijelo za blázny. Ta se zasmála a opáčila „To nejsou blázni, to je naše Nikola. Má stažený okýnka, protože jí nejde klimatizace“.

Tabulka 1: Sluchové ztráty podle WHO - efekty (ICM 2014), vlastní úprava

Sluchová ztráta	Efekty
<15 dB	Žádný
15-35 dB	Problémy mohou nastat v akusticky náročných situacích, takových jako ve skupině a v hluku: nazývá se „skupinový efekt“.
35-65 dB	Regulérní sluchové problémy; postižený potřebuje hlasitou řeč, nerozumí slovům, je narušena nebo nekompletní artikulace, problémy s konverzací ve skupině, postižený potřebuje vizuální pomůcky.
65-95 dB	Rozumění mluvené řeči bez audiotechnických pomůcek chybí nebo je velmi omezené, je významně narušen rozvoj řeči.
>95 dB	Jsou slyšeny pouze některé a velmi silné zvuky a vnímané vibrace; převaha vizuální orientace, není mluvená řeč, vývoj řeči spontánně nenastává.

Zdroj: <http://www.icm.cz/klasifikace-sluchoveho-postizeni>

4.2 Sluchově postižení v ČR

Na otázku kolik je v České republice sluchově postižených osob nelze přesně odpovědět. Neexistují totiž žádné oficiální statistiky. V roce 1998 časopis Speciální pedagogika publikoval článek doc. Ing. Jaroslava Hrubého s názvem Kolik je u nás sluchově postižených? Článek shrnoval výsledky rozsáhlé dotazníkové akce na českých školách pro sluchově postižené (v rámci projektu finančně podporovaného MŠMT ČR) (dostupné na gong.cz/onas).

Z výsledků této akce vyplývá, že: V České republice je zhruba 0,5 milionu sluchově postižených. Z nich naprosto rozhodující část tvoří starší lidé, jejichž sluch se zhoršil z důvodu věku. V České republice je zhruba 15 000 sluchově postižených, kteří se s vadou sluchu narodili, nebo jejichž vada vznikla v dětství. To je asi 1,5 promile populace. V České republice žije přibližně 3 900 osob s praktickou hluchotou (tj. se ztrátami sluchu většími než 70 dB) a asi 3 700 osob s úplnou hluchotou (tj. se ztrátami sluchu většími než 90 dB), která trvá od narození nebo vznikla před započítáním nebo v průběhu školní docházky. Prakticky a úplně hluchých osob, jejichž vada sluchu trvá od narození nebo vznikla před započítáním nebo v průběhu školní docházky, je v České republice asi 7 600, tj. asi 0,76 promile populace. Celkový počet prakticky a úplně hluchých však bude mnohem větší, protože zcela ohluchnout je možné i ve vyšším věku (Gong 2017).

5 KULTURA VERSUS POSTIŽENÍ - neslyšící či Neslyšící?

Existují dva pohledy na hluchotu a to medicínský a kulturní.

Medicínský pohled je založen na teorii nedostatku či deficitu a tvrdí, že hluchota je patologická absence sluchu a člověk s poruchou sluchu je tedy postižený (disabled). Na hluchotu je zde pohlíženo jako na smyslové postižení (deafness as a disability), které je potřeba odstranit/léčit (Senghas and Monaghan 2002: 78). Tento pohled vychází z toho, že normální je slyšet. Většinová společnost je slyšící a léčba pomůže se do ní zařadit, nebo se jí alespoň přiblížit.

Druhý pohled naproti tomu pohlíží na hluchotu jako na příslušnost k menšinové společnosti. Hluchota je chápána jako projev kultury či životního stylu (deafness as a culture). Neslyšící je brán jako příslušník kulturní a jazykové minority, spíše než jako handicapovaný. V posledních letech se klade důraz na to, aby se kulturní pohled dostal do povědomí a na neslyšící se tak pohlíželo jako na příslušníky jazykové a kulturní menšiny, než jako na handicapované, kteří se mají přizpůsobit naší, většinové kultuře. Důležitost odlišení „deaf studies“ od „disability studies“ výstižně popisuje Carol Paddenová v článku Talking culture: Deaf people and disability studies, který je zaměřen na rozdílnost potřeb a rozdílné snahy těchto dvou hnutí. Deaf studies jsou podle ní velmi důležité, protože na ztrátu sluchu pohlíží jako na součást člověka a jeho kulturní identity. Součástí této kultury jsou společný jazyk, umění, kluby, divadla, literatura a životní postoj (Padden 2005: 508-513).

5.1 Kultura Neslyšících

Senghas a Monaghan píší o tom, že předtím, než se začalo hovořit o kultuře Neslyšících, vznikala různá hnutí a spolky jako „Deaf-World“ a „Deaf-Way“, která pomáhala vytvořit kulturní společenství, které by n/Neslyšící mohli sdílet. Tato společenství jim pomohla

vytvořit sociální identitu. Deaf-World oslavuje diverzitu n/Neslyšících a podporuje akce, kde se scházejí nejen sluchově postižení, ale vítá i slyšící a rodinné příslušníky, kteří uznávají n/Neslyšící v jejich vlastním způsobu života (Senghas and Monaghan 2002: 80). Tyto spolky pomohly neslyšícím oslavovat a utvářet jejich vlastní kulturní hodnoty. Díky nim se problematika dostala do širšího vědomí a začal se používat termín *kultura Neslyšících - Deaf Culture*. Skákalová popisuje komunitu lidí, kteří se identifikují jako Neslyšící, jako lidi, kteří soudrží se svou komunitou a společně sdílejí stejné názory, hodnoty, normy a identifikují se s ostatními Neslyšícími. Jsou to členové komunity, která má reálné základy (Skákalová 2016: 36).

Pro Neslyšící, tedy ty, kteří se považují za členy jazykové a kulturní menšiny, je společný způsob komunikace a hodnot velmi důležitý. Jsou zároveň velmi uzavřenou komunitou. „Svou identitu chovají Neslyšící ve velké úctě. Shodují se v tom, že slyšící jedinec si tuto identitu nikdy nemůže plně osvojit a stát se plnohodnotným členem Neslyšící komunity. (...) Když se někdo vyjadřuje a uvažuje jako slyšící, je to v Neslyšící kultuře hodnoceno negativně“ (Lane 1999: 37).

„Obecně lze shrnout, že člověk potřebuje přijmout hluchotu, která je určující kulturní odlišností, jako přirozenost. Tito neslyšící se ve svém životě většinou plně realizují, jsou samostatní a rozhodují sami za sebe. V opačném případě vnímají hluchotu jako omezení a cítí se být zdravotně postiženými“ (Skákalová 2016: 36).

Dalo by se tvrdit, že ztotožnění s kulturou Neslyšících může být postaveno na principu „my-oni“. Jedním faktorem je uzavřenost komunity a jazyková bariéra mezi neslyšící a slyšící společností, která se prohlubuje úměrně jak s netolerantním postojem majority, tak s tendencí minority uzavírat se.

5.2 Etnicita Neslyšících

S etnicitou Neslyšících („Deaf Ethnicity“) souvisí výše zmíněná společenství jako je americký Deaf-World. Následuje citace z článku o Etnicitě neslyšících od dvojice autorů Ladd a Lane: „V díle *The People of the Eye: Deaf Ethnicity and Ancestry* (Lane, Pillard and Hedberg 2011) autoři tvrdí, že americký Deaf-World je etnickou skupinou. Etnická skupina je "kolektivita v rámci větší společnosti, která má reálné nebo domnělé společné předky, vzpomínky na sdílenou historickou minulost a kulturní zaměření na jeden či více symbolických prvků definovaných jako ztělesnění jejich lidskosti" (Schmermerhorn 1978, 12). *The People of the Eye* porovnává vlastnosti amerického společenství Deaf-World s těmi z etnických skupin“ (Ladd and Lane 2013: 566). (překlad D.Š.)

Autoři dále uvádějí seznam společných vlastností, které charakterizují každou etnickou skupinu a zjišťují, zda společenství Neslyšících tyto charakteristiky splňuje. „Těmito vlastnostmi jsou: jazyk, pouto ke svému vlastnímu druhu, kultura, sociální instituce, umění, historie, území, příbuzenství, socializace a údržba hranic. Jazyk etnické skupiny zatupuje mnoho rolí: Je to nástroj pro přenos kulturního bohatství napříč generacemi; vyjadřuje tradice, rituály, normy a hodnoty; je prostředkem sociální interakce mezi členy skupiny, symbol jejich etnicity a často " ztělesněním jejich lidskosti". Toto jsou vskutku právě ty role, které jsou naplněny jazykem American Deaf-World, Americkým znakovým jazykem“ (Ladd and Lane 2013: 566-567). (překlad D.Š.)

Autoři dále popisují mnoho atributů, které vypovídají o tom, že etnicita Neslyšících je reálný pojem, a že Neslyšící komunity splňují všechny atributy a předpoklady etnika.

5.3 Jazyk a komunikace neslyšících

Znakový jazyk je základním atributem komunity Neslyšících. Dříve byl znakový jazyk považován na primitivní a nesprávný způsob komunikace a např. ve školách bylo znakování zakázané. Přesvědčení bylo totiž takové, že děti se musí naučit ovládat jazyk většiny a být orální i přes jejich sluchové postižení. Aby se toho dosáhlo, byly vymyšleny takzvané umělé znakové jazyky, pomocí kterých se učili neslyšící mluvenou řeč a většinový jazyk (Senghas and Monaghan 2002: 74).

Dlouhá léta se bojovalo za to, aby byl znakový jazyk uznán jako plnohodnotný jazyk s vlastní gramatikou a pravidly a nezávislostí na ostatních jazycích. Je důležité vědět, že existuje mnoho znakových jazyků (např. Britský, Japonský, Český, Švédský, Americký) po celém světě. Neslyšící komunity napříč zeměmi tedy nelze považovat za jednotnou skupinu lidí s univerzálním jazykem (Singleton, Jones and Hanumantha 2014: 64).

Neslyšící v různých zemích tedy používají různé jazyky. Znakový jazyk potom v závislosti na rozsahu ztráty sluchu považují za svůj rodný jazyk a primární způsob komunikace. Tento jazyk je potom zcela nezávislý na jazyku většinové společnosti dané země. Jak píše Senglas a Monaghan: znakové jazyky jsou nyní lingvisty uznávány jako komplexní gramatické systémy se všemi náležitostmi potřebnými k dorozumívání, které mají ostatní lidské jazyky. Základním rozdílem mezi znakovým a mluveným jazykem je potom to, že zatímco mluvený jazyk je vyjadřován orálně pomocí hlasivek, ten znakový se vyjadřuje pomocí rukou a těla včetně obličeje. To znakovému umožňuje ke komunikaci využít tří dimenzionálního prostoru, což mluvená řeč sama o sobě nedokáže (2002:74).

Znakování má vyjma jazykové funkce také kulturní funkce. Pomocí znakování se vyprávějí příběhy, vyjadřují se pocity, hudba, přednáší jaderná fyzika, hraje se divadlo, flirtuje se. Znakový jazyk pomáhá neslyšícím dotvářet jejich identitu. Zvláště potom ti, kteří se identifikují jako Neslyšící, jsou na svůj jazyk, jako součást jejich kultury, velmi hrdí.

5.3.1 Jazykové schopnosti informantů

Všichni z mých neslyšících informantů ovládají český znakový jazyk.

Pro Tomáše je to potom jediný možný způsob komunikace, protože neumí téměř odezírat ani mluvit. Hanka ovládá jak znakový jazyk, tak odezírání a verbální komunikaci ovšem zdaleka ne na tak vysoké úrovni jako Pavla, jejíž čeština je perfektní a schopnost odezírání taky. Na druhé straně Hanka je zase suverénnější ve znakování. Nikoly odezírající a mluvené schopnosti jsou spíše na hraně vzájemného dorozumění, avšak hlubší debaty s ní vést nelze. Preferuje tedy komunikaci ve znakovém jazyce. A u Gábiny jako prelingválně neslyšící se mluvená řeč stejně jako u Tomáše rozvinout nestihla, avšak díky tvrdé práci svojí maminky a logopedů je schopná mluvit. Pavla a Gábina jsou také velmi zdatné v psaném projevu v českém jazyce. Pravidla a gramatiku českého jazyka ovládají dokonale a mají obě vystudované vysoké školy s tituly Ing. (Pavla) a Mgr. (Gábina studovala na PdF MU obor speciální pedagogika, který je přístupný neslyšícím studentům). Úroveň gramatiky a psaného projevu v češtině u ostatních informantů je dostatečná na neformální komunikaci např. přes zprávy a SMS, avšak napsat oficiální dokument, by jim myslím trvalo dlouho. Stejně tak, jako jim déle trvá český text přečíst.

6 IDENTITA

Vlastní identita vyžaduje smysl pro to být sám sebou a ne jako jiní. Přestože prvním krokem pro vytvoření „Deaf identity“ je pochopit, že Neslyšící jsou odlišní od slyšících lidí, pro malé děti nemusí být snadné uvědomit si a rozpoznat, že neslyší. V mnoha případech toto zjištění/uvědomění přichází až s poznáním, že někteří lidé znakují a jiní ne. Zatímco slyšící lidé mohou neslyšící vidět jako lidi, kteří neslyší (tedy postrádají sluch), mnoho Neslyšících identifikují sami sebe jako lidi, kteří vnímají svět vizuálně a používají znakový jazyk. Hluchota pro ně tedy není ztrátou, ale sociální, kulturní a jazykovou identitou (Sutton-Spence 2010: 271).

Tato kapitola je členěna do několika částí. V první části se věnuji studii identit Yael Bat-chavové a představuji výsledky jejího zkoumání. Těmi jsou 4 druhy vnímání identity, které vycházejí z hloubkových rozhovorů a dotazníků s neslyšícími. Na základě tohoto rozdělení se dále pokusím interpretovat chápání identit mých informantů a provedu komparaci toho k jaké ze čtyř skupin identit má jednotlivý z nich nejbližší.

V následující kapitole potom popíšu, jak ovlivňovaly formování jejich identity okolní vlivy jako rodina, vzdělání a prostředí, ve kterém vyrůstali. Nakonec pomocí výsledků, které vycházejí z uvedených rozhovorů, zodpovím svou výzkumnou otázku.

6.1 Studie identit n/Neslyšících – Yael Bat-Chava

Do jaké míry má příslušnost jedince k minoritě vliv na jeho identitu bravurně popisuje Yael Bat-Chava v jejím výzkumu z roku 2000, kde provádí hloubkovou studii identit u neslyšících.

V roce 2000 představuje výzkum, který prováděla pomocí hloubkových rozhovorů

a dotazníků na 267 dospělých neslyšících. Její výzkum je nesmírným přínosem k pochopení podstaty identity neslyšících.

„Studie ukázala přítomnost **čtyř druhů identit**, které jsou spojeny s určitými strategiemi – **kulturní identita slyšících** (neslyšící používá jako dorozumívací prostředek mluvenou řeč a odezírání, identifikuje se se slyšící společností, akceptuje používání naslouchadel a kochleárních implantátů apod.), **kulturní identita Neslyšících** (hlásí se k této komunitě, stýká se s jinými neslyšícími, používá znakový jazyk, identifikuje se s kulturou Neslyšících a je aktivní v sociálních, občanských či politických organizacích a sítích), **bikulturní identita** (kombinuje obě tyto strategie - například lidé, kteří jsou úspěšní ve světě slyšících, ale stýkají se s komunitou Neslyšících, identifikují se s ní a „bojují“ za sociální změnu) a **„negativní“ identita** (tito lidé neodvozovali své postavení a svou identitu od žádné skupiny, neměli na svou hluchotu „žádný názor“, tvořili však marginální část vzorku)“ (Bat-Chava 2000: 420-422 in Tůmová 2008: 29-30).

„Yael Bat-Chava svůj výzkum staví na teorii sociální identity, která tvrdí, že členové minoritních skupin dosahují pozitivní sociální identity dvěma způsoby. Buď snahou docílit přístupu do majority (do mainstreamu) skrz individuální mobilitu nebo snahou společně s jinými členy skupiny o dosažení sociální změny. Někteří lidé mohou kombinovat obě strategie. V konkrétním případě této studie jsou lidé, kteří odvozují svou identitu od slyšící společnosti, považováni za jedince dosahující změny skrz individuální mobilitu, neslyšící, kteří odvozují svou identitu od Neslyšící společnosti, jsou představiteli snahy o sociální změnu a lidé považující se za bikulturní jsou ti, kteří oba přístupy kombinují“ (Bat-Chava 2000: 420-422 in Tůmová 2008: 29-30).

„To, jakým způsobem chápe neslyšící svou identitu, souvisí také s jeho chápáním hluchoty samotné. Když jedinec odvozuje svou identitu od společnosti slyšících, chápe většinou hluchotu jako postižení, nedostatečnost či handicap, naopak ti, kteří odvozují svou

identitu od Neslyšící společnosti, pohlížíjí na hluchotu jako na přirozenou součást své osobnosti a chápou ji jako něco, co souvisí spíše s kulturou než s postižením.

Sebepojetí a identita jedince také souvisí se způsobem komunikace, který jedinec používá a považuje za přirozený. Děti, které vyrůstají v prostředí, kde hlavním prostředkem komunikace je mluvená řeč (zejména děti slyšících rodičů), přejímají názor, že hluchota znamená postižení a přebírají kulturní identitu slyšící populace. Naopak ty děti, jejichž rodiče jsou neslyšící, nebo které vyrůstají v prostředí, v němž hlavním dorozumívacím prostředkem je znakový jazyk, chápou hluchotu jako „kulturu“ a přejímají kulturní identitu Neslyšících“ (Bat-Chava 2000: 420-422 in Tůmová 2008: 29-30).

6.1.1 Výsledky studie

Z výsledků výzkumu Bat-Chavové vyplynuly následující závěry: Lidé s identitou kultury Neslyšících považovali pro svůj život znakový jazyk za velmi podstatný a mluvenou řeč za méně podstatnou. Vztah a postoje k neslyšícím (s malým n) se ukázaly být spíše neutrální. Hluchotu považují za součást své osobnosti a jsou s ní zcela vyrovnáni.

Kontrastní skupinou byli lidé, kteří svou identitu odvozují od slyšící společnosti. Ti považovali za velmi podstatnou mluvenou řeč a odezírání a znakový jazyk naopak za málo podstatný. Jejich postoje vůči komunitě Neslyšících byly spíše negativní. Vzorovou výpověď jednoho z účastníků výzkumu vystihující tuto skupinu by mohl být například tento člověk, který sám sebe a svou identitu popsal jako „slyšícího-neslyšícího“ tedy „(...) jsem neslyšící, ale považuji se a uvažuji jako slyšící. To, že jsem neslyšící, mě nedrží mimo slyšící společnost“ (Bat-Chava 2000: 425).

Výpovědi lidí s biculturní identitou ukázaly, že jak mluvená řeč, tak znakový jazyk jsou pro ně velmi podstatné. Postoj lidí s biculturní identitou k neslyšícím lidem je pozitivní a míra začlenění do komunity Neslyšících průměrná až mírně nadprůměrná.

Výpovědi lidí z poslední skupiny, tedy těch s „negativní“ identitou ukázaly, že tito lidé považují znakový jazyk i řeč za nepodstatné, nejsou ani se necítí být součástí komunity Neslyšících a postoje k jiným neslyšícím byli neutrální až negativní.

V knize se také dozvíme, že předešlé výzkumy Bat-Chavové ukázaly, že lidé s biculturní identitou a identitou Neslyšících, mají větší sebevědomí než lidé ze zbylých dvou skupin. Tedy těch, co odvozují svou identitu od slyšících a ti, co mají „negativní“ identitu (Bat-Chava 2000).

7 VÝZKUM IDENTIT INFORMANTŮ

Na základě výzkumu Bat-Chavové, ze kterého vycházejí její čtyři skupiny identit neslyšících, se nyní pokusím interpretovat chápání identit svých informantů. Výzkum, který je založen na dlouhodobém pozorování a četných rozhovorech, mi umožnil seznámit se s životy informantů a přiblížil mi tak pohled do problematiky života se sluchovým postižením.

V této kapitole se tedy seznámíme s tím, jak své postižení vnímají samotní informanti. S jakými názory se ztotožňují a s jakými naopak nikoliv. Zda mají blíže ke slyšícím nebo neslyšícím lidem a proč. Jak pohlížejí na kulturu Neslyšících a do jaké míry (jestli vůbec) se považují za její součást.

Na základě všech těchto aspektů potom uvedu, k jaké ze 4 skupin identit, které popisuje Bat-Chavová, mají jednotliví informanti nejbliž. Berme prosím na vědomí, že přirovnání mých informantů k jednotlivým skupinám identit je pouze teoretické. V žádném případě se nerovná zařazování lidí k jednotlivým „identitám“ na základně jejich postojů.

7.1 Tomáš

Znakový jazyk je velmi důležitou součástí Tomášova života. Jedná se o jeho primární způsob komunikace. Mluvená řeč a odezírání oproti tomu pro Tomáše důležité nejsou. Ani jedno totiž téměř neovládá, přestože prý v dětství proběhly pokusy o to, aby se Tomáš naučil mluvit. Tato iniciativa vycházela hlavně od jeho rodiny, která pohlíží na Tomášovu hluchotu primárně jako na handicap. Samotný Tomáš však hluchotu již nevnímá jako postižení, ale spíše jako součást sebe samého a jeho života. Plně ji akceptoval. Důvodem je zřejmě i to, že nic jiného ani nezná. Co se týká kultury Neslyšících, neoznačil by nutně sám sebe za jednoho z jejích členů, neboť s některými postoji komunity Neslyšících nesouhlasí. Jsou prý mnohdy příliš radikální

a také mu vadí celková uzavřenost komunity, někteří členové například odmítají přijmout za své lidi s kochleárním implantátem. Mimo to, ale hluchotu v širším rámci vnímá jako součást jeho příslušnosti ke kultuře a ztotožňuje se s pojetím jazykové menšiny. „Svět slyšících“ lidí, jak ho sám nazývá, je pro něho spíše vzdálený a v mnohém nedostupný. Drtivá většina lidí, se kterými vyrůstal a které považuje za své blízké, jsou neslyšící. Pojí je stejný jazyk a porozumění. Uvádí, že většina slyšící společnosti je stejně uzavřená, jako komunita Neslyšících. Ani slyšící totiž většinou nestojí o interakci s neslyšícími. Je to pro něho neznámého, nad čím mnohdy nepřemýšlí, dokud se s tím nesetkají. Popírá však, že by byl na společnosti slyšících zcela nezávislý. Slyšící lidi ve svém životě potřebuje, počínaje lidmi na úradech, přes lékaře, po jeho působení v Podniku, kde jsou slyšící kolegové a kolegyně a je potřeba vzájemné komunikace a domluvy. **(kulturní identita Neslyšících)**

7.2 Nikola

Nikola je uživatelkou kochleárního implantátu, ale je velmi nedoslýchavá. Jako primární způsob komunikace užívá znakový jazyk, je pro ni tedy důležitý. Nikola je schopná i verbální komunikace a odezírání v českém jazyce, jsou pro ni tedy také důležité. Nikola však raději komunikuje pomocí znakového jazyka, protože to je pro ni pohodlnější a jednodušší, jak sama uvádí. O zavedení KI rozhodla Nikoliny rodina, když byla ještě malá. Je zřejmé, že její rodina přistupuje k poruše sluchu jako k omezení. Nikola sama pohlíží na své sluchové postižení spíše jako na handicap. Dříve však navštěvovala školu pro sluchově postižené a našla si tam přátele. Tím, že vyrůstala v okolí neslyšících dětí, se se svým „omezením“ sžila a bere ho, jako součást sebe. Má také neslyšícího přítele. V podniku komunikuje jak se slyšícími, tak s neslyšícími zaměstnanci. Přesto je občas znát, že upřednostňuje trávení času s neslyšícími, primárně kvůli tomu, že při komunikaci s nimi nemusí vyvíjet tolik úsilí. Je to pro ni rychlejší

a pohodlnější. Nikola často volí cesty, které jsou pro ni pohodlnější. V jednom z rozhovorů dala najevo, že kdyby bylo možné užít se z invalidního důchodu, asi by neměla ani snahu pracovat a integrovat se tolik do slyšící společnosti. Nemyslím si však, že by tento jev byl zapříčiněn vadou sluchu, nebo odmítnutím ze strany slyšící společnosti. Spíš je to kvůli tomu, že Nikola není příliš ambiciózní člověk. Práce v Podniku ji však baví a je tam spokojená. Uvádí ale, že kdyby měla pracovat pouze se slyšícími zaměstnanci, bylo by to pro ni příliš složité a cítí se lépe, když jsou přítomni jiní neslyšící. Co se týká kultury Neslyšících, jsou její názory spíš neutrální. Uvádí, že někteří z Neslyšících pohlížejí na lidi z KI poněkud z vrchu a odmítají je přijmout mezi sebe. Je prý pro ně „málo hluchá“. Nedoslýchaví lidé totiž prý „přesahují“ do obou směrů zároveň. Nejsou ani úplně neslyšící, ani slyšící. **(bikulturní identita)**

7.3 Hanka

Hanka jako ohluchlá, nebo také postlingválně neslyšící, přišla o sluch v období, kdy se u ní začala rozvíjet řeč. Školu však již navštěvovala pro neslyšící. Hanka za svůj „rodný“ jazyk považuje spíše českou znakovou řeč než Český jazyk. Komunikace v češtině a odezírání jsou pro ni však neméně důležité. Souvisí to i s jejími pracovními ambicemi mezi slyšícími. Ve verbální komunikaci si ale není tak jistá jako ve znakování, proto preferuje znakovou řeč. Když mluví, zní to „jinak“ než když mluví slyšící osoba, jelikož mluvená řeč se nestihla zcela rozvinout a „ukotvit“ před tím, než zcela ohluchla. Má však snahu komunikovat se slyšícími a zároveň ocení, když se slyšící naučí alespoň pár znaků. Říká, že i přes to, že se slyšícím nemůže rozvést plnohodnotnou konverzaci ve znakovém jazyce, těší ji jejich snaha. „Je to milé kdykoliv za mnou někdo ze slyšících zaměstnanců Podniku přijde a snaží se mi něco vysvětlit nejen mluvením ale i pomocí znaků, byť jednoduchých. Je to důkaz toho, že jsem brána jako

rovnocenný pracovník.“ Dále to vysvětluje tak, že tím, že slyšící udělá ten krok a naučí se něco ve znakové řeči, dokazuje, že je schopen udělat něco pro komunikaci v jiném než jeho rodném jazyce. Moc často se neseťkává s tím, že by se majorita snažila přizpůsobit minoritě, o to víc to potom dokáže ocenit. Její snaha o komunikaci je z neslyšících zaměstnanců Podniku nejvyšší. Většinou je to ona, na koho se jedna ze stran obrací, když dojde k nedorozumění, nebo potížích v komunikaci. S tím, že neslyší je zcela smířena a cítí se tak dobře. Nebylo tomu tak ale vždycky, přičemž naráží na problémy v rodině. Její ambice do budoucna jsou takové, že by se ráda podílela na spoluřízení chodu Podniku. Přiznává si však, že slyšící osoby jsou pro její život stále nezbytně nutné, hlavně kvůli komunikaci s veřejností, protože v České republice stále ještě povědomí o neslyšících není na tak vysoké úrovni, aby byli bráni rovnocenně ve všech aspektech života. Myslí si, že to bude ještě dlouhá cesta, ale uvádí, že pokrok oproti minulosti je velmi znatelný. Dodává „(...) dřív bylo třeba zakázaný ve školách znakovat. Dneska jsou speciální školy pro sluchově postižené a dokonce i vysoká. Pořádá se čím dál víc akcí pro neslyšící, jsou zprávy ve znakovce, titulky v televizi, tohle všechno dřív nebylo.“ Ke komunitě Neslyšících se vyjadřuje neutrálně až pozitivně. Říká, že hlavně ve větších městech je pro neslyšící obecně čím dál víc možností a pořádají se různé akce. Moc ale nerozlišuje neslyšící na ty s „velkým“ a „malým“ n. **(bikulturní identita/ identita Neslyšících)**

7.4 Pavla

V dětství Pavle zjistili, že trpí ztrátami sluchu, o sluch ale nepřišla úplně a zůstala nedoslýchavá. Ztráty sluchu kompenzuje sluchadly, ke kterým se vyjadřuje následovně. „V dětství jsem měla klasický naslouchátka, ty jak se dávají za uši, na českém trhu nebyl tehdy úplně velký výběr, ale některá dětská sluchadla měla na sobě různé barevné tlačítka a tak.

Tak to nebylo tak hrozný, i když byly samozřejmě viditelný, protože univerzální tělová barva nepadne každému odstínu pleti, že jo (smích). Věda šla dopředu i ve směru kompenzačních pomůcek pro neslyšící a později jsem přešla na zvukovodová sluchadla. Mám je vyrobený na míru, aby pasovaly přímo do mého ucha, no a nejsou téměř vidět. Já teda stejně většinou nosím rozpuštěný vlasy, ale je to rozhodně pohodlnější i kvůli brýlím a tak.“ Pavla považuje mluvenou řeč a odezírání za velmi důležitou a Český jazyk za její první a mateřský. Znakový jazyk je pro ni taky důležitý, především kvůli komunikaci se svou sestrou a neslyšícími obecně. Úroveň jejího znakového jazyka je na dobré úrovni, dodává však, že nebýt její sestry, nedostala by se k jeho užívání tak často. „Chodila jsem na klasickou základku, na střední na strojárnu a na vejšku taky se slyšícíma. Teď pracuju se slyšícíma, mám slyšícího syna, manžela i přátele.“ Pavla o sobě neuvažuje jako o neslyšící. „Je to pro mě úplně normální věc, že jsem nedoslýchavá, skoro to nevnímám a mé okolí taky ne. Všichni jsou zvyklý, že když na mě třeba mluvěj, tak stačí, aby ke mně byli otočený čelem a to co nepochytí moje uši tak doženu odezíráním. Odezírat umím dobře, i když ten druhý nějak výrazně neartikuluje. (...) Zkrátka jsem se to naučila všechno a dokážu mezi slyšícíma normálně fungovat, nebo jako většinou mě ani nenapadne uvažovat nad tím, že bych nebyla jednou z nich, to jsi mě zaskočila. (...) Když jsme ještě bydleli se ségrou u mamky, tak jsme měly na televizi a počítači nastavený titulky pro neslyšící, ty někdy používám dodnes, abych nemusela obraz sledovat tak pozorně a nemít to tak nahlas.“ Ke kultuře Neslyšících se vyjadřuje takto: „No, ono to ani nemusí být to, jak se nazývají, je jedno jestli tam je velký nebo malý písmenko, to je takový slovíčkaření. Je teda pořád pár poblázněných co to zbytečně hrotí a hlásají docela přísný pravidla a vymezení toho co jsou a koho mezi sebe nechtějí a jak jsou nezávislý na slyšící společnosti. Podle mě, se bojuje na špatný frontě, trochu. Ta super věc je přece v tom, aby kultura neslyšící společnosti a povědomí o neslyšících obecně pronikly do naší kultury, že jo a mezi slyšící lidi. To je přece lepší než to, aby obě strany byli uzavřený. Třeba je spoustu

platform, který spravují neslyšící lidi a mají třeba i nějaký vysílání, který probíhá ve znakovce. Kolikrát to je celý ve znakovce a tím se dává najevo, že to určený prostě pro lidi, který komunikují tím jazykem a ne pro veřejnost. To podle mě úplně nepomáhá nějaký osvětě. Nejlepší je kombinace, znakovat a k těm příspěvkům dát popisek normálně i v češtině a titulky a tak a tím pádem to je přístupný úplně všem, což teda neznámá, že slyšící tyhle věci vyhledávají, ale když jo, tak mají možnost tomu taky rozumět. Mělo by to teda samozřejmě být i obráceně, jakože všechna vysílání a videa apod. můžou být přístupný i neslyšícím, který třeba neovládají tak dobře odezírání a tak, ale to se neděje. To bude trvat ještě hodně dlouho, jestli se někdy dočkáme.“ (**identita “slyšící-neslyšící“**)

7.5 Gabriela

Gábina je prelingválně neslyšící, stejně jako Tomáš. Na rozdíl od něj má ale Gábina velmi dobrou znalost českého jazyka, je schopna odezírání a verbální komunikace. Uvádí, že za svůj mateřský jazyk považuje českou znakovou řeč. Čeština je pro ni ale stejně důležitá, to, že výborně ovládá její psanou formu a pravidla českého pravopisu, je pro ni vstupní bránou do světa slyšících. „Ve škole i doma mě učili znakový jazyk, zároveň jsem se ale učila i mluvit a komunikovat v češtině. Úroveň výuky v dnešní době je na mnohem lepší úrovni, než byla dřív. V minulém režimu bylo znakování zakázaný.“ Ke svému postižení se vyjadřuje velmi výstižně. „Jsem hluchá, no a co? Žiju plnohodnotný život. Vystudovala jsem speciální pedagogiku na Masarykově univerzitě. Mám práci, která mě baví a jsem zapojená do mnoha aktivit a sdružení pro neslyšící. Specializuji se na sociální média, prostřednictvím kterých šíříme trochu takovou osvětou a organizujeme různé akce pro neslyšící v Brně, do kterých se samozřejmě můžou zapojit i slyšící lidi. Velká část příspěvků a šíření našich aktivit je ve formě videa. Ne každý s vadou sluchu ovládá znakovou řeč, odezírání, či je schopen číst česky.“ Proto jejich videa obsahují všechny tři formy jazyka, aby byli přístupné co nejširšímu publiku. Potom dodává, že jejich příspěvky jsou vyhledávány především neslyšící

komunitou, ale jsou všechny podané formou, která je dostupná jak pro uživatele znakového jazyka, tak pro ty, co využívají český jazyk. „Jazyky jsou pro mě důležité. Počet jazyků, kterými se člověk dorozumí, rozšiřuje jeho možnosti. Já umím i anglický a anglickou znakovku. Dává mi to větší příležitost proniknout za hranice českých médií a českých neslyšících. (...) Čekáme s partnerem, který je taky hluchý miminko. Nevím, zda se narodí jako slyšící či neslyšící, bude ale nezbytně nutné ho vychovávat a učit ho jak znakový jazyk, tak češtinu aby měl v budoucnu větší možnosti.“ Uvádí, že neslyšící komunita a lidé v ní jsou velkou součástí jejího života. Dodává ale, že spíše než uzavření a oddělení se od slyšící komunity lidí, je lepší snažit se obě kultury propojit. **„Slyšící si musí uvědomit, že když se setkají s neslyšícím, který má problém s češtinou, neznamená to, že je hloupý. Je to pro něj zkrátka cizí jazyk. Když komunikují s cizincem, co neumí česky, taky si přece nebudou myslet, že je hloupej.“** Gabriela na mě působí jako velmi vyrovnaný a sebevědomý člověk s plně utvořenou identitou a vysokými ambicemi. Hluchotu nevnímá jako handicap, ale přijala ji plně za svou a využívá jako prostředek pomoci ostatním neslyšícím. Když mluví, hned poznáte, že se jedná o neslyšícího člověk, na rozdíl od své sestry. Gabriela se totiž neslyší, a když se začala učit mluvit, neměla již ani zbytky sluchu. Výuka verbální komunikace je pro neslyšící velmi náročná, naše informantka je ale důkazem, že není nemožná. **(kulturní identita Neslyšících)**

7.6 Shrnutí

Na základě těchto výpovědí jsem jejich podobnost s jednotlivými skupinami pojetí identit Bat-Chavové vyhodnotila následovně.

Chápání vlastní identity Tomáše a Gabriely je nejvíc podobné kategorii „kulturní identity Neslyšících“. S kategorií „bikulturní identity“ se nejvíce ztotožňuje Nikola. Hančiny výpovědi rovněž odpovídají „bikulturní identitě“ s přesahem do „identity Neslyšících“.

Pavliny výpovědi svědčí o tom, že o sobě uvažuje jako o člověku s identitou „slyšících-neslyšících“.

Jako možný závěr a zodpovězení první části první výzkumné otázky tedy lze uvést, že závažnost/rozsah sluchové vady je jedním z hlavních faktorů, které ovlivňují vytváření identity informantů. Následující kapitola nám potom pomůže uchopit koncept formování identity v širších souvislostech.

8 Vliv rodiny a okolního prostředí na formování identity

Je to právě rodina a prostředí, ve kterém člověk vyrůstá, které ovlivňují formování našich identit. Nemusí se jednat primárně o rodiče, ale například také o sourozence, spolužáky, učitele a kolegy. U neslyšících je při jejich dospívání důležité, aby se jim dostalo dostatečné podpory a pomoci při učení a tom, jak uchopit svoji „odlišnost“ od majoritní společnosti. Je důležité, aby v dospívání měli například nějaký vzor, který jim potom pomůže tvořit jejich ambice a budoucí život. Role rodičů nezastává pouze psychologickou a podpůrnou roli, ale tvoří i kulturní rozměr.

Sutton-Spence uvádí, že zhruba 5 % neslyšících dětí má Neslyšící rodiče (ztotožňujících se s kulturou Neslyšících). Pro tyto děti se stává znakový jazyk a kultura Neslyšících součástí jejich domácího prostředí. Naopak zhruba 95 % neslyšících dětí má slyšící rodiče. Ti se potom socializují s ostatními sluchově postiženými a Neslyšící kulturou a světem až v době, kdy nastoupí do školy, kde potkají ostatní uživatele znakového jazyka. (Sutton-Spence 2010: 269)

To, jak jsou rodiče informováni o sluchovém postižení, zda znají nebo neznají znakový jazyk a jejich přístup k neslyšícím, má vliv na vývoj identity dítěte včetně toho, jak samo bude přistupovat k hluchotě a k n/Neslyšící komunitě.

8.1 Slyšící rodiče

To, jak rodiče chápou hluchotu svého dítěte, se velmi různí na základě toho, zda jsou sami slyšící nebo neslyšící. Slyšící rodiče se nezdá se setkávat s hluchotou poprvé až ve chvíli, kdy se jim narodí neslyšící dítě. Nedokáží se vcítit do jeho potřeb a do toho, jak dítě vnímá okolní svět. Na hluchotu často pohlížejí jako na selhání a handicap, který jim bude bránit v prožití

plnohodnotného života. Tyto názory jsou často ovlivňovány například lékaři, se kterými to konzultují, jelikož medicínské pojetí hluchoty vychází z toho, že se jedná o postižení a handicap.

Problém u slyšících rodičů nastává v komunikaci s jejich dětmi. Způsob pohledu na svět, se odvíjí právě od způsobu komunikace. Neslyšící vnímají své okolí především očima, komunikují neverbálně, to pro slyšící rodiče znamená začít používat ke komunikaci s neslyšícím dítětem ruce a tělo spíše než hlas. K tomu je potřeba změna pojetí vlastní identity. Zdaleka ne všichni rodiče jsou této podpory schopni. Komunikace mezi nimi a jejich dětmi vážne a nezdědka kdy je od útlého věku posílají do internátních zařízení.

Autoři Ladd a Lane tuto problematiku rozvádí a popisují principy „náhradních rodičů“. Jako vyústění problémů s komunikací s vlastními rodiči se často stává, že si neslyšící najdou náhradní rodiče mezi ostatními neslyšícími. Autoři uvádí jako příklad kulturní společenství Deaf World, kde neslyšící naváže bližší vztahy než s rodinou právě proto, že s ostatními příslušníky mohou snadno komunikovat, mají přístup k informacím a pozitivní identitě. V rámci Deaf World se tvoří silná pouta a solidarita členů se projevuje mnoha způsoby. Těmi jsou například skupinové myšlení a rozhodování, nebo uzavírání sňatků v rámci této komunity (Ladd and Lane 2013: 566-567).

8.1.1 Zkušenost informantů

Během mého výzkumu jsem zjistila, že koncept náhradní rodiny opravdu není výjimečným úkazem. Dva z pěti mých informantů uvedli, že jejich rodiče se znakový jazyk nikdy nenaučili, a dokonce to odmítají nebo považují za zbytečné „protože ve škole nás přeci naučí česky“(Hanka). V jednom z rozhovorů Hanka uvedla: „Rodiče znakovat neumí. Když jedu domů, tak všichni používají pouze mluvený jazyk. Komunikace je tedy dost limitovaná.

Dřív mi to bylo líto. Nemohla jsem se jim svěřit, nerozuměli jsme si. Moje znalost češtiny a odezírání ještě nebyla taková, aby se dalo normálně bavit. Natož když nás bylo u stolu víc. Je cítit, že mezi námi je propast. Je to asi hloupé říct, ale rodina jsou pro mě spíš moji neslyšící přátelé tady.“ Tomáš má se slyšícími rodiči podobnou zkušenost. Uvedl, že v dětství byl „přesunut“ do Města, které je stejně jako domov Hanky poměrně daleko od jejich rodných měst. Navštěvovali tam školu pro sluchově postižené, ke které patří i internátní zařízení a děti, které žijí mimo Město zde mohou přes týden zůstat. Oba potom pokračovali při stejné škole i ve středoškolském vzdělání. Svěřil se, že děti, které tam prakticky vyrůstaly a domů moc nejezdily, bylo víc. Hanka dodává „když vás vaši dají do jiného města tak vás v podstatě vychovávají učitelé a vychovatelky tam. Domů jsem jezdila o víkend a pak už ani ne každý víkend. Když přijedu domů, musím s nimi komunikovat česky. Znakovou řeč se nikdy nenaučili, neberou ji jako součást mého života. Myslí si, že normální je mluvit.“

Jejich výpovědi mě velmi zaskočily. Žila jsem v domnění, že pro rodiče musí být samozřejmé přizpůsobit se v komunikaci svým dětem, spíše než nutit je do něčeho, co pro ně není přirozené. Tomáš i Hanka našli svoje „útočiště“ mezi ostatními neslyšícími.

Nikola má trochu odlišnou zkušenost. U rodiny se jí dostalo o něco větší podpory, přestože se jí matka jako malá rozhodla voperovat kochleární implantát. „Chodila jsem taky do školy pro neslyšící, máma ale nechtěla, abych byla úplně hluchá. Zavedli mi implantát, takže jsem nedoslýchavá, ale nežiju v úplném tichu. Myslím, že chtěla, abych to měla v životě jednodušší, byl to pokus o uzdravení.(...) Mě život mezi neslyšícími vyhovuje. Mám takovou jistotu, protože máme víc společného než se slyšícíma a je to jednodušší. Ve škole a tady v práci jsem našla druhou rodinu.“ Přestože Nikola našla v rodině větší podporu než Hanka a Tomáš a její vztahy s rodiči jsou poměrně dobré, mimo domov se cítí lépe ve společnosti ostatních sluchově postižených.

Z předchozích rozhovorů je patrné, že postoj a role a matky sester (Pavly a Gábiny) je diametrálně odlišný od rodičů ostatních informantů. Pavla vysvětluje situaci podrobněji. „Když se zjistilo, že Gabča neslyší, tak jí bylo něco přes rok. Dřív se to u dětí nepozná, až v období, kdy se rozvíjí řeč. Já jsem starší a mamce se taky nezdálo, že bych uměla bůhvíjak mluvit na svůj věk. Máma dřív pracovala jako zdravotní sestra na neurochirurgii (...)Vzala nás na vyšetření a pak si nás nechaly v nemocnici na pozorování. Pro mamku to tenkrát muselo být hrozně těžký. Potom, co byly jasné naše diagnózy, máma přizpůsobila celý život nám dvěma. Začala se zajímat a zjišťovat všechno o životě a světě neslyšících, učit se znakovou řeč a tak. Později dokonce změnila zaměstnání, po tom co si dodělala na vejšce speciální pedagogiku. Šla pracovat do školy pro neslyšící a mohla tak být vlastně skoro pořád s Gabčou. To jí umožnilo zjistit jaké je vhodné způsob učení a komunikace a vlastně nás pak sama mohla učit i doma. Znakový jazyk zároveň učila i mě, abychom mohly všechny společně komunikovat. S Gabčou později pilovala češtinu a mluvenou řeč.(...) Máma pro nás dělala všechno, co bylo v jejích silách, ale rozhodně nás nevedla jako nějaký chudinky, na který se musí brát ohled. To právě naopak. Musely jsme pracovat tvrdě, abychom to měly v životě potom snazší a věděly, že hluchota není překážka v tom, dosáhnout v životě toho, co chceme, jen to dá o něco víc práce.“

8.2 Neslyšící rodiče

U neslyšících rodičů neslyšících dětí je situace odlišná. Dokáží se lépe vcítit do potřeb svého dítěte a na hluchotu nepohlížejí jako na postižení. „Neslyšící rodiče hluchotu za hendikep nebo vadu nepovažují. Je to pro ně stav, který vyžaduje odlišný způsob života, než má slyšící většina. Nepopírají, že hluchota působí obtíže a překážky, ale zároveň zdůrazňují svou schopnost se s nimi v životě vypořádat“ (Ertingová 1998: 122 in Tůmová 2008: 34).

Neslyšící rodiče jsou na možnou hluchotu svých budoucích dětí lépe připraveni. Jsou případy, kdy ji dokonce upřednostňují před možností mít slyšící dítě. Když se neslyšícím rodičům narodí slyšící dítě, vzniká stejný problém, jako když se slyšícím rodičům narodí dítě neslyšící. V obou těchto případech vznikají obavy, aby z důvodu rozdílného vnímání prostředí nevznikala komunikační bariéra. Pokud jsou rodiče neslyšící, kteří například ovládají jen znakový jazyk a mluvenou řeč ovládají málo, špatně nebo vůbec, mohou vznikat obavy typu, jak se naučí dítě mluvit. V těchto případech jsou děti odkázané zcela na vzdělávací instituce a slyšící okolí. Jejich identita se potom může ztotožňovat se slyšícím světem, spíše než s tím jejich rodičů.

8.3 Shrnutí

Postoj rodiny v roli formování identity neslyšícího není samotným základem pro její existenci. Avšak prostředí, které svému dítěti poskytne, má vliv na to, ve které společnosti se cítí být víc „doma“ a pomocí toho si potom formuje vlastní identitu.

Z výpovědí informantů lze vyvodit, že identitu si vytvořil každý sám, ale postoj a podpora jejich rodiny ovlivnil to, s jakou společností se ztotožňují a ve které se cítí lépe. Všichni tři informanti, kteří nenalezli podporu doma, uvádějí, že se cítí jistěji a lépe mezi neslyšícími. To je patrně způsobeno strachem a nejistotou, že je majoritní společnost nepřijme nebo že do ní nepatří. To vychází z jejich předpokladu, že když snahu o společnou komunikaci a budování hlubšího vztahu neprojevila příliš jejich vlastní rodina, je nepravděpodobné, že tak učiní cizí lidé. Pocit zařazení a sounáležitosti v určité společnosti souvisí s tím, jakým směrem se ubírá kulturní hodnota jejich identity.

V této kapitole se nám tedy podařilo zodpovědět druhou část první výzkumné otázky.

9 SPOLUPRÁCE SLYŠÍCÍCH A NESLYŠÍCÍCH ZAMĚSTNANCŮ

V této kapitole přiblížím, jakých opatření bylo potřeba, aby podnik, ve kterém spolupracují slyšící a neslyšící zaměstnanci, mohl fungovat. Pomocí rozhovorů se zaměstnanci a zakladatelkou Podniku zjistíme, s jakými problémy se museli vypořádat a zda na pracovišti vznikaly nějaké bariéry. Rozhovory rovněž nastiňují zkušenosti a obavy neslyšících informantů na trhu práce. Tyto výpovědi nám pomohou objasnit problematiku druhé výzkumné otázky a zodpovědět ji.

9.1 Problém s hledáním práce

Neslyšící mají omezený výběr vhodných pozic na pracovním trhu. Jejich omezení spočívá v tom, že nemohou vykonávat práci, ke které je potřeba sluch a komunikace se zákazníky. Tedy nemohou pracovat například v call centrech, na zákaznické podpoře, na prodejních pozicích, nebo jako obsluha zákazníků v pohostinství atd. Pozice, které pro ně vhodné jsou, jsou potom přístupné na základě rozhodnutí nadřízených, zda osobu se sluchovým postižením přijmou.

Olga k tomu doplňuje „Ze zákona zaměstnavatel nemá právo odmítnout uchazeče na základě jeho postižení, praxe je ale velmi odlišná. Hodně zaměstnavatelů má předsudky a zkrátka se bojí, jak by s neslyšícím pracovníkem komunikovali a zajistili pro něho vhodné pracovní prostředí. Berou to jako komplikaci.“ Hanka se svěřuje s vlastní zkušeností. „K pohovoru vás třeba pozvou, ale potom uvedou, že k práci je potřeba například telefonování nebo dobrá znalost českého jazyka k sepisování dokumentů. I když to není někdy pravda a spolupráce s neslyšícím se jen bojí. Nikdo na ně pak nemůže.“

Druhá skutečnost, která neslyšící limituje v budoucí kariéře, jsou obory, které mohou

studovat na specializovaných školách pro sluchově postižené. V současnosti je nabídka oborů dost pestrá a umožňuje sluchově postiženým dosáhnout vyučení, maturity (a dokonce vysokoškolského vzdělání) v mnoha oborech. V minulosti tomu tak nebylo. K obvyklým výučným oborům tak patřila například šička, či cukrář. Věkové generace mých informantů, se tato skutečnost již netýká.

V rozhovorech s informanty se dozvídám, že celý proces, který předchází hledání práce je pro ně složitý a pracovníci na úřadech nejsou proškoleni a připraveni ke komunikaci s neslyšícími. Mnoho neslyšících tak ani na pracovní úřad nejde a práci se snaží najít pomocí neziskových organizací, nebo hledá na vlastní pěst. V jednom z rozhovorů se dovídám, že návštěva různých státních zařízení, pro ně je někdy až stresující. „(...) zaklepeš na dveře a co dál? Můžu vejít nebo ne? Neslyším, jestli říkají dále.“

„(...)paní na tebe kouká za skleněným oknem, kde jsou ty otvory k mluvení a co mám pak dělat? Neslyším jí, pořádně na ní nevidím, někdy je jejich ochota fakt malá. Jako kdyby je člověk zdržoval nebo je to obtěžovalo. Někde se ale snaží vyjít vstříc. Záleží na povaze člověka.“

„Při návštěvě lékaře mi napsal do karty k řidičáku, že jsem hluchoněmá. Vysvětluji mu, že nejsem hluchoněmá, že umím mluvit, že správný termín je nedoslýchavá, nebo aspoň neslyšící, ale nejsem němá. Je mu to jedno, jsem prostě hluchoněmá.“

Paní Olga mě seznamuje s možností hledání práce pomocí APPN. Nevěděla jsem, o co se jedná a tak mi vysvětlila, že APPN je projekt na podporu pracovní integrace neslyšících a zkratka APPN značí Agenturu Profesního Poradenství pro Neslyšící. Zjistila jsem, že se jedná o neziskovou organizaci, která je mezi neslyšícími poměrně vyhledávaná v souvislosti s hledáním práce. Tomáš ale dodává, že čekací doba se může dost protáhnout a proto je skoro lepší si hledat práci sám, když má člověk možnost.

9.2 Komunikace v Podniku

K založení sociálního podniku je potřeba mnoha opatření, aby pracoviště bylo vhodné pro ZTP osoby, které zaměstnává. Přesná pravidla se potom liší, dle typu postižení zaměstnanců. Například Podnik, ve kterém provádím výzkum, nemusel projít tak přísnými nařízeními o bezbariérovosti prostor v ohledu fyzického handicapu, který ovlivňuje pohyb (např. vozičkářů). Opatření se zde soustředila na ZTP osoby se sluchovým postižením.

To znamená, že v Podniku se například musí nacházet světelná signalizační zařízení, prostor je zde otevřený a přehledný tak, aby lidé mohli mít přehled o probíhající situaci, aniž by k tomu potřebovali slyšet.

Dalším důležitým opatřením, aby se neslyšící v Podniku cítili co nejlépe je dostatečné proškolení a různé vzdělávací kurzy. Markéta s Lenkou mi vysvětlily, o co se konkrétně jednalo. „Všichni, co slyšíme, jsme chodily na kurzy základů znakové řeči, kvůli komunikaci. Nikdo z nás samozřejmě neumí znakovat tak dobře, abychom si pokecali o všem, ale zlepšujeme se a už jsme schopný vyrozumět ty základní věci.“ Dále rozvádějí, že tento způsob komunikace kolektiv stmeluje a že neslyšící to vnímají velmi dobře a považují to za přátelské gesto. „Celý to umocňuje tu atmosféru tady, která je opravdu přátelská. Samozřejmě jako je vidět, že ta interakce slyšícího se slyšícíma a neslyšícího s neslyšícím je častější. To tak ale bude vždycky. Oni si povídají třeba u oběda a mají možnost toho probrat víc, než kdyby nám to museli tlumočit. To samý děláme my s Lenkou tady v kanclu, že jo, taky se bavíme prostě během dne hodně spolu.“

Na základě mého pozorování mohu konstatovat, že během roku proběhl v Podniku, co se týká komunikace pokrok. Než se vše zaběhlo, tak to ale trvalo a na komunikační bariéry se muselo zvyknout a naučit se s nimi fungovat. Vše je založeno na vzájemné snaze a pochopení, že zkrátka všechno trvá o něco déle. Bez vzájemného respektu a tolerance by to však

nefungovalo. V Podniku se zohledňuje, že ne všichni zaměstnanci ovládají dobře češtinu. Nikdo jim nenadává, že něčemu nerozumí, nebo že se něco musí vysvětlit pětkrát.

9.3 Vztahy v kolektivu Podniku

Během doby mého působení v Podniku jsem měla z pracovních vztahů dobrý pocit. Většinou panovala příjemná a uvolněná atmosféra. Samozřejmě nastaly situace, kdy došlo k drobným konfliktům, například když se kvůli chybě v komunikaci a nedostatečnému vysvětlení vyrobila celá zakázka špatně. Když nastane podobná situace, je cítit jisté napětí.

Podle mě by ale podobné napětí bylo cítit i v podniku, kde pracují sami slyšící. Zkrátka vedení vyjádří svou nespokojenost, nebo jsou pracovníci pokáráni. V Podniku ale takovéto chyby vedly ke snaze o vylepšení komunikace, což považuji za pozitivní a prospěšné pro obě strany. S informanty jsem provedla rozhovory, které se týkaly toho, co jejich práce obnáší, jak probíhalo proškolení, jakým způsobem se dorozumívají se slyšícími, a také byly zaměřené na to, zda shledávají přítomnost jiných neslyšících zaměstnanců za důležité.

Tomáš přibližuje, co obnáší obsluha strojů. „Je potřeba se domluvit na jakém stroji se bude pracovat. Každý je vhodný k výrobě něčeho jiného. Já dělám bannery, montáže, přípravu k tisku a hlavně sítotisk. Stroj na sítotisk to jsem se musel naučit. Jiné stroje taky, něco jsem věděl ze školy. Školení jak se s tím pracuje, jak to správně nastavit, to všechno je potřeba vykomunikovat. Musíš se naučit jaký materiál je na co vhodný a jaký vhodný není. To není jednoduchý ta komunikace při zaškolování. Měli jsme na pomoc tlumočníky ze začátku, pak ta komunikace byla už lepší, holky se učí znakovku a já už vím, jak se co dělá.“

Nikola zdůrazňuje, jak moc je pro ni přítomnost jiných neslyšících na pracovišti důležitá „Kdybych byla na pracovišti jen se slyšícími tak ta komunikace je hodně obtížná. Dorozumím se, ale jsem velmi nedoslýchavá.“

Vznikají zmatky a ne vždycky je to jasné, vše kvůli odlišnému způsobu komunikace. Zatímco když jsem mezi neslyšícími kolegy, je komunikace s nimi opravdu snadná. Všichni si navzájem rozumíme a používáme stejný jazyk. Práce potom běží rychleji. Se slyšícími se všechno protahuje kvůli té komunikaci. Rozhodně je pro mě lepší být mezi neslyšícími. Opravdu si rozumíme, stali se z nás přátelé a je to taková druhá rodina. To platí i o slyšících, všichni se tu podporujeme a máme se rádi, ale jsem ráda, že nejsem jediná neslyšící.“

Hanka vidí ve spolupráci výhodu zejména v tom, že „(...) můžeme si navzájem pomáhat, podporujeme se a spolupracujeme. Nejsou tu stanoveny hranice, kde si každý pracuje na svém písečku, ale často pracujeme všichni dohromady a díky tomu nám to společně funguje a stmeluje nás to.“

Co se týká slyšících pracovníků, pohlížíjí na spolupráci s neslyšícími jako na novou životní zkušenost. Naučili se díky nim používat jiný jazyk a vyjadřovat své pocity jinou formou než jen slovní. Jako jeden z rozdílů práce v sociálním podniku od práce v tom klasickém uvádí Markéta „(...) bylo tady mnohem víc potřeba pracovat na vzájemné komunikaci a dorozumívání se. O tom, jak něco vysvětlíš slyšícímu ani nepřemýšlíš, prostě mu to sdělíš. Tady jsme se ale naučili, že je potřeba vysvětlit vše důkladněji a úplně nejlepší je to ukázat přímo na tom stroji třeba. Trvá to dýl všechno, ale jde to. Oni občas pomaleji chápou, ale to není problém toho, že by byli míň šikovní než my, ale toho, že jsou zvyklí na jiný jazyk a způsob komunikace. Takže když se třeba čte návod nebo manuál, tak nám to může být jasný, ale oni tomu textu třeba nerozumí.(...) Celkově to pracovní tempo je pomalejší, ale tady se většinou zas tolik nespěchá, no. Je to sociální podnik, není to, jako když pracuješ u soukromníka, kterej v tom má ty svoje peníze a všechno se víc hrotí.“

Olga přibližuje, jakými způsoby se snaží přispívat k přátelským vztahům na pracovišti. „Snažíme se být hlavně přátelským kolektivem, to je důležitější, aby se všichni cítili dobře a přijímáni.“

Pro neslyšící je důležitá podpora v zaměstnání a pocit, že to co dělají, má nějaký smysl. To se nám tu myslím, celkem daří. Provoz se zaběhl, máme stálou klientelu a síť firem, které odebírají naše služby a nechávají si třeba tisknout uniformy, vyrobit různé polepy a podobně. Větší firmy si tím plní náhradní plnění, když nezaměstnávají určité procento ZTP, musí odebírat produkty od podniků s větším počtem ZTP zaměstnanců než 50 %. Tím my jsme. Takže se nebojím, že by se Podnik do budoucna nějak neudržel, naopak si na sebe již vydělává.“ Pracovní vztahy se podporují pravidelným setkáváním mimo pracovní dobu. Pracovníci společně navštěvují různá školení a mají možnost dalšího vzdělávání v oblasti oboru, ale také například jazyků. Dále se pořádají přátelská setkání například v podobě vánoční besídky, bowlingu a dalších aktivit.

9.4 Shrnutí

Pomocí této kapitoly čtenář získává hlubší představu o spolupráci s neslyšícími zaměstnanci a chodem Podniku. Výpovědi informantů nás dovedly k objasnění druhé výzkumné otázky.

Za dobu svého pozorování a výzkumu jsem zjistila, že určité bariéry v Podniku skutečně jsou. Tou nejvýznamnější je potom ta, která spočívá v odlišném způsobu komunikace. To může vést k nedorozuměním a celkovému ztížení průběhu práce.

Ukázalo se, že i přes veškerou snahu a pochopení rozdílů potřeb jednotlivých zaměstnanců, je kolektiv sice jednotný, ale hranice obou „světů“ jsou stále patrné. Všichni neslyšící uvedli, že upřednostňují práci s jinými neslyšícími. Představa toho, že by na pracovišti byli jediní s vadou sluchu, je trochu děsí a myslí si, že by si připadali odstrčení. Slyšící informanti také přiznali, že problém odlišného způsobu komunikace a odlišné znalosti jazyka jsou při práci překážkou.

ZÁVĚR

Ve své bakalářské práci jsem se pokusila nahlédnout do světa neslyšících. Ve svém výzkumu jsem se zajímala především o to, do jaké míry stupeň sluchového postižení a přístup rodiny formují/ovlivňují identitu neslyšících. Dále jsem zjišťovala, jaké bariéry vznikají při spolupráci slyšících a neslyšících zaměstnanců v konkrétním podniku a zda vůbec nějaké jsou.

V jednotlivých kapitolách jsem popsala svůj etnografický výzkum provedený v konkrétním sociálním podniku, který se zaměřuje na zaměstnávání lidí se sluchovým postižením. Čtenáře jsem nejprve seznámila s metodami svého výzkumu, se vstupem do sociálního podniku, sběrem dat a výzkumnými otázkami. Poté následovaly medailonky informantů, úvod do sociálního podnikání a terminologie, která objasnila klasifikaci sluchových vad. Práce dále pokračovala rozlišením kulturního a medicínského vnímání neslyšících a utvářením jejich identit. V závěrečných kapitolách, které řešily vliv rodiny a okolního prostředí na utváření identity a následně spolupráci slyšících a neslyšících zaměstnanců Podniku, vrcholila výzkumná část celé práce.

V práci jsem si stanovila dvě výzkumné otázky.

1. Do jaké míry stupeň sluchového postižení a přístup rodiny formují/ovlivňují identitu neslyšících?
2. Jaké (a zda vůbec) bariéry vznikají při spolupráci slyšících a neslyšících zaměstnanců v konkrétním podniku?

K tomu, abychom porozuměli tématům, která se týkají principu tvoření identit, nám slouží kapitoly číslo 5–8, ve kterých se věnuji rozličnému chápání kultury a pojetí termínu n/Neslyšící, identitě a vlivům, které pomáhají identitu utvářet a které její formování v průběhu života ovlivňují.

Pomocí odborné literatury a dostupných výzkumů na dané téma jsem se snažila uchopit koncepty etnicity, především kultury a rodiny, rozvinout a vysvětlit důležité souvislosti, které mají vliv na formování identity.

Na první výzkumnou otázku jsem získala odpovědi pomocí připodobnění informantů ke konceptu pojetí čtyř identit od Yael Bat-Chavové a současně vzala na vědomí všechny faktory rodin a prostředí ve kterém informanti vyrůstali a to, jak formovali identitu oni. Došla jsem k následujícím závěrům.

1. Závažnost/rozsah sluchového postižení je jedním z hlavních faktorů, které vytváření osobní identity ovlivňují. Nelze však tvrdit, že čím větší mají ztrátu sluchu, tím oddělenější se cítí být od slyšícího světa. Velký vliv na to, s jakou společností se ztotožňují a ve které se cítí lépe, má i postoj a míra podpory rodiny a blízkých v dospívání. Zde platí, že čím menší podporu a pochopení nalézají doma, tím lépe se cítí mezi ostatními neslyšícími. Může to být spojeno se strachem, že je majoritní společnost nepřijme. Záleží také na postoji ke hluchotě jako k součásti kultury. To jakým směrem se ubírá kulturní hodnota jejich identity, tedy zda se cítí být neslyšící nebo Neslyšící, souvisí s pocitem zařazení a sounáležitosti k určité společnosti.

2. Během mého působení v Podniku jsem pomocí zúčastněného pozorování a rozhovorů zaměřených na spolupráci slyšících a neslyšících došla k závěru, že určité bariery zde opravdu vznikají. Nejvýznamnější z nich je potom ta komunikační. Odlišný způsob komunikace vede ke vzniku nedorozumění a ke ztížení způsobu práce. V době založení Podniku zde docházelo k opravdu velkým problémům. Slyšící zaměstnanci proto nyní absolvují kurzy znakového jazyka a vzájemná komunikace je znatelně na lepší úrovni, než tomu bylo v počátcích Podniku. Zaměstnanci se vzájemně poznali a našli cestu jak co neefektivněji spolupracovat a zároveň se v pracovním kolektivu cítit co nejlépe.

Přes veškeré snahy přizpůsobení a pochopení rozdílnosti potřeb jednotlivých zaměstnanců je stále patrná hranice dvou „světů“. Všichni zaměstnanci se sluchovým postižením uvedli, že v Podniku našli přátelství a cítí se v kolektivu velmi dobře, ale současně jsou rádi, že pracují s jinými neslyšícími. Ani jeden z nich by nechtěl pracovat na místě, kde by byl jediný neslyšící. Podobně to vnímají i zaměstnanci slyšící.

Naději k tomu, že se pomyslná brána mezi světy slyšících a neslyšících otevře, dávají právě lidé, jako ti, které jsem měla šanci během výzkumu poznat. Ti, kteří si projevují vzájemnou toleranci tím, že se nesnaží druhé přetvářet, ale spíše se snaží pochopit jejich perspektivu a nacházejí způsoby jak spolu nejlépe komunikovat a spolupracovat a vzájemně se přizpůsobovat. Dokud se tímto přístupem nezačne většinová společnost řídit, zůstane brána mezi našimi „světy“ zavřená. K jejímu otevření je zapotřebí, aby se toto myšlenkou zabývala celá společnost.

POUŽITÁ LITERATURA

- Bat-Chava, Y. 2000. Diversity of Deaf Identities, *American Annals of the Deaf* 5: 420-428.
- Cochlear 2018. *Kochleární implantát*. Dostupné z: <https://www.cochlear.com/cz/home/understand/hearing-and-hl/hl-treatments/cochlear-implant> [16. 9. 2018]
- Ertingová, C. J. 1998. *Kulturní konflikt ve škole pro neslyšící děti*. Praha: FF UK.
- Gong 2017. *O nás*. Dostupné z: <http://www.gong.cz/neco-o-me> [18. 9. 2018]
- Hendl, J. 2005. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál.
- Hrubý, J. 1997. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu*. Praha: Federace rodičů a přátel sluchově postižených.
- Janeček, P. 2014. *Etnografický výzkum*. Dostupné z: https://www.academia.edu/29351971/Etnografick%C3%BD_v%C3%BDzkum [2. 10. 2018]
- Kolektiv autorů 2014. *Sociální podnikání: Teorie pro praxi*. Brno: Ústav sociálních inovací.
- Ladd, P., Lane, H. 2013. Deaf Ethnicity, Deafhood, and Their Relationship, *Sign Language Studies* 13(4): 565-579. Washington: Gallaudet University Press.
- Lane, H. 1999. *Pod maskou benevolence: zneschopňování neslyšící komunity*. Praha: Karolinum.
- Lane, H., R. Pillard, U. Hedberg 2011. *The People of the Eye: Deaf Ethnicity and Ancestry*. New York: Oxford University Press.
- Padden, C. 2005. Talking culture: Deaf people and Disability Studies, *Proceedings of the Modern Language Association* 120: 508-513. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/25486175> [10. 3. 2019]

Podnik.cz – smyšlený odkaz na zdroj webových stránek zkoumaného Podniku, které z důvodu zachování anonymity nelze uvést.

Ruce 2017. *Kochleární implantát, naděje nebo prokletí*. Dostupné z: <http://ruce.cz/clanky/441-kochlearni-implantat-nadeje-nebo-prokleti> [3. 8. 2018]

Schermerhorn, R. A. 1978. *Comparative ethnic relations: A framework for theory and research*. Chicago: University of Chicago Press.

Senghas, R. J., L. Monaghan 2002. Signs of their times: Deaf communities and the culture of language, *Annual Review of Anthropology* 31: 69-97. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/4132872> [10. 3. 2019]

Singleton, J. L., G. Jones, S. Hanumantha 2014. Toward ethnical research practice with deaf participants, *Journal of Empirical Research on Human Research Ethics: An International Journal* 9(3): 59-66. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/10.2307/90011835> [10. 3. 2019]

Skákalová, T. 2016. *Sluchová vada a její sociální dopady v dospělém věku*. Hradec Králové: Gaudeamus.

Strnadová, V. 1998. *Hluchota a jazyková komunikace: Současné problémy české komunity neslyšících*. Praha: Univerzita Karlova.

Sutton-Spence, R. 2010. The role of sign language narratives in developing identity for deaf children, *Journal of Folklore Research* 47(3): 265-305. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/10.2979/jfolkrese.2010.47.3.265> [10. 3. 2019]

Tond 2018. *Ohluchlý člověk*. Dostupné z: <http://www.tond.cz/slovník/ohluchly-clovek> [18. 9. 2018]

Tůmová, A. 2008. *N/neslyšící a jejich uplatnění na trhu práce*. Praha: FSV UK. Bakalářská práce, vedoucí práce Ing. Bohumila Čabanová, PhD.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha A - Písmena znakové abecedy

Příloha B - Znak svazu neslyšících a nedoslýchavých osob v ČR

Příloha C - Dotazník

PŘÍLOHA A

PÍSMENA ZNAKOVÉ ABECEDY

Česká prstová abeceda na jednu a na dvě ruce

PŘÍLOHA B

ZNAK SVAZU NESLYŠÍCÍCH A NEDOSLYČAVÝCH OSOB V ČR

Zdroj: <http://www.snn-cr.cz/>

PŘÍLOHA C

DOTAZNÍK

Dobrý den,

jmenuji se Daniela Šístková, jsem studentka Filozofické fakulty Univerzity Pardubice. Dovoluji si Vás požádat o zodpovězení několika otázek. Vaše odpovědi budou použity v mé bakalářské práci, která se věnuje problematice zaměstnávání neslyšících, jejich životních zkušeností, začleňováním se do slyšící společnosti a překonáváním překážek každodenního života.

Děkuji vám za ochotu spolupracovat.

Otázky

- Je vaše postižení získané nebo vrozené?
- Jsou vaši rodiče slyšící nebo neslyšící?
- Jakou formou komunikace se doma dorozumíváte?
- Naučila se rodina znakovou řeč?
- Co pro vás znamená život se sluchovým postižením? Vnímáte ho jako handicap?
- Máte slyšící i neslyšící přátele?
- Jaký způsob komunikace upřednostňujete mimo domov?
- Máte blíž ke slyšící nebo neslyšící společnosti?
- Jak se cítíte mezi neznámými slyšícími?
- Jak se vám žije ve světě slyšících?
- Co by vám pomohlo se lépe ve slyšícím světě orientovat?
- Máte povědomí o kultuře Neslyšících? Cítíte se být její součástí?
- Měl/a jste potíže při hledání zaměstnání? Pokud ano, jaké?
- Jak se vám pracuje ve zkoumaném Podniku?
- Jaké bariéry vnímáte ve spolupráci s ostatními lidmi v Podniku?